

10/6

SVENSKT GUDS- TJÄNST- LIV

*Årsbok för liturgi,
kyrkokonst, kyrkomusik
och homiletik*

207-364

ÅRGÅNG 28 / 1953

CW K GLEERUPS FÖRLAG / LUND

S V E N S K T G U D S T J Ä N S T L I V
LAURENTIUS PETRI SÄLLSKAPETS ÅRSBOK

UNDER MEDVERKAN AV
INTENDENTEN BENGT GNATTINGIUS, LINKÖPING
SAMT SOM REPRESENTANT FÖR SÄLLSKAPET KYRKOSÅNGENS VÄNNER:
KOMMINISTERN RAGNAR STENBERG, LIDINGÖ.

UTGIVEN AV
KYRKOHERDEN TEOL. DR. ARTHUR ADELL, SÖDERKÖPING.

Red. adr.: Söderköping. Rt 59. Exp. adr.: C. W. K. Gleerups förlag, Lund. Rt 175 00. Postgiro 30843

Pris: i bokhandeln eller direkt från förlaget kr. 5:—.

Annonpris: 20 öre pr mm enkel spalt. Rabatt vid större annons.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	sid.
Kyrkoherde <i>H. Wentz</i> , Höör: Den danska psalmboksrevisionen	3
Docent <i>B. Strömberg</i> , Lund: Liber ecclesiae Enebyensens	8
Musikdirektör <i>W. Åblén</i> , Stockholm: Svensk orgelkonsert 1952	26
Komminister <i>Ragnar Stenberg</i> , Lidingö: Kyrklig skrud och prydnad 1952	29
Komminister <i>B. Wahlström</i> , Frösökog: Det gammaltestamentliga förföljelsemotivet i uppländsk miljö	31
Teol. Lic. <i>Eric Segelberg</i> , Uppsala: Liturgi och television	37
Recensioner	40
Kyrkosångens Vänner	52
Laurentius Petri Sällskapet	62

Skånska Centraltryckeriet, Lund

Grönegatan 14 - Tel. 102 75

H. LINDEGREN

Medlem av SVENSKA ORGELBYGGARES FÖRENING.

*Tillverkar piporglar,
som utmärka sig för största hållbarhet
samt god »orgelmässig» ton.
Mångårig erfarenhet.*

**ORGELBYGGARE
GÜTEBORG**

Postadress:

KOMMENDÖRSGATAN 12

Telefoner:

B O S T A D E N 14 26 38

F A B R I K E N 14 93 38

Köhler's
AN KLICHÉER
ST.NYG.54 · T 10842·16734 · MALMÖ

Svenskt Gudstjänstliv

1953

Årgång 28

LUND

C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG

Skånska Centraltryckeriet
Lund 1953

Den danska psalmboksrevisionen

Det går en psalmhistorisk gräns vid Kongeån. Norr därom, i Kongeriget som man förr sade, brukas Salmebog for Kirke og Hjem, stadfäst 1899, söder om gränsen, i de landsdelar som förr hörde till Hertugdömenene, är det sen samma år Evangelisk luthersk Salmebog for de dansk-talende Menigheder i Slesvig som varit i bruk, till dess den år 1926 förnyades och blev till Den sønderjydske Salmebog. Denna har ett rikare arv från pietismen, Brorson är ju Sønderjyllands stora gåva till Danmark, och har dessutom ofta bevarat både äldre och nyare psalm i mera ursprunglig form.

Härtill skall vidare läggas det faktum att de många olika psalmbokstillsäggen, vilka tillsammans bilda ett helt litet bibliotek, är något utmärkande för danskt kyrkoliv, dess rörlighet och frihet. Det är valgmenigheter, olika grupper, både bland grundtvigianer och andra, som genom tilläggslinjen sökt för en större eller mindre krets praktiskt lösa sin psalmboksfråga.

Att dessa här påpekade förhållanden kunna ha sina olägenheter, såsom vid radiogudstjänster, vid flyttning från en landsdel till en annan, är givet.

Liksom i vårt eget land har även i Danmark nyare arbetsformer inom kyrkan gjort behovet av en psalmboksrevision känt, även om förhållandena i vårt södra grannland icke äro helt analoga. Men för att ta endast ett enda exempel: den danska psalmboken, norr och söder om gränsen, är fattig på psalmer som sjunga in socialt ansvar i stil med den wallinska Allt mänskosläktet av ett blod, m. fl. Det är betecknande att när i fjol De samvirkende Menighedsplejer i Köpenhamn firade sitt femtioårsjubileum och dess generalsekreterare predikade vid festgudstjänsten i domkyrkan, erkände han efteråt, att han haft svårt för att finna en lämplig psalm att sjungas efter predikan.

Ett djärvt steg togs vid sammanträde i Tönder den 31 maj 1933 med Sammenslutningen af Menighedsraad og Menighedsraadsmedlemmer i de sønderjydske Landsdele: man beslöt tillsätta en kommitté som skulle framlägga ett förslag till en gemensam psalmbok för hela riket. Ordförande blev den i dessa ting sakkunnige pastor Anders Malling och en vederhäftig och stimulerande ledamot blev kyrkohistorikern och ekuemenen Vald. Ammundsen, biskop i Haderslev efter stiftets införlivande med det gamla moderlandet. Om honom skriver Kaj Munk på sitt raljanta sätt, att han ägde det för danska biskopar icke alltför ofta före-

kommande rekvisitum: huvud! Efter Ammundsens alltför tidiga bortgång inträdde hans efterträdare, biskop Noack, i kommittén. Efter nio års arbete, vilket delvis faller under ockupationens hårda tid, kunde man framlägga Det sönderjydske Forslag til den danske Salmebog. Et Forarbejde. Haderslev 1942. Samtidigt utgav Malling sin innehållsrika broschyr Beretning om det sönderjydske salmebogsudvalgs arbejde 1933—42.

Förslaget förråder omedelbart genom sin omfattning att det har kommit till i ett land som har en överflödande rik psalmskatt. Fördelat på tre stora huvudavdelningar, efter de tre trosartiklarna, rymmer förslaget i allt 997 nummer, varav nr. 980—996 utgöras av Kingos passionspsalmer, och slutnumret Grundtvigs grandiosa skildring (efter angelsaxaren Kadmon) av Kristi nedstigande till dödsriket (I Kvæld blev der banket på Helvedes Port).

Det är ett i vidaste mening folkkyrkligt ideal för en psalmbok som föresvävat kommittén. Den nationella hållningen är vidare starkt framträdande, likaså en nordisk tendens — betecknande för stämningarna härnere vid Nordens sydgräns.

Den generositet kommittén lagt i dagen visar sig främst i det väldiga omfånget Grundtvig fått i förslaget. "Det er nær ved at det grundtvigske Præg nu er den rette danske Salmetone", skriver Malling. Men också barthianismen — Tidehvervsrörelsen — får stämma och talande tunga, genom stiftsprosten Aastrup, som tacksamt bör ihågkommas av oss också för sina översättningar av svensk psalm. Nyare kyrklig diktning är även representerad, genom lyrikern, prästen Harald Vilstrup. Och Ingemann, bekämpad av bartianerna, har fått behålla sin plats. Visserligen lär en dansk präst ha påstått att hans psalmer är "noget Skidt", men, framhåller biskop Noack, de behöva icke falla under denna dom, därför att det finns icke-kristna som älska dem. "Jag kan icke inse att jag skulle låta bli att sjunga Den store Mester kommer, därför att statsminister Stauning höll av den, även om jag icke tänkt och känt på samma sätt inför denna psalm". Oehlenschlägers omstridda Lär mig, du skog, att vissen glad har bibehållits, även om kommittén här icke varit enhällig, likaså Richardts Altid frejdig, naar du gaar, vilken under ockupationen fick en förut oanad betydelse. Olfert Ricard är med genom sin ungdomssång Ungdomens Frelser.

Den fosterländska tonen tar sig uttryck bl. a. i Grundtvigs kända Fäderneland! Ved den bölgende Strand. Och orienteringen åt Norden — det är Noacks uppslag, följt enhälligt av kommittén — bekräftas av det unikum i våra psalmboksförslag att överskrifter sådana som Finland, Island, Norge, Sverige möta oss under rubriken Konge og Fädreland, och under dessa rubriker Runebergs Bevara, Gud, vårt fosterland, Math. Jochumssons hymn (numera också intagen i den förnyade isländska

psalmboken som dess portalspsalm) O gud vors lands, vidare Elias Blix' Gud signe vårt dyre fädreland och sist J. A. Eklunds Fädernas kyrka — samtliga alltså på originalspråken.

Det skall slutligen från svensk sida med glädje framhållas, att Wallins Var hälsad, sköna morgonstund upptagits, i Aage Dahls tolkning, Beskows Ditt verk är stort men jag är svag och hans Ack saliga dag som i hoppet vi bida, med samtliga originalets fyra verser, samt Lina Sandells klassiska barnasång Tryggare kan ingen vara (Ingen er saa tryg for Fare).

Kritiken har slagit ner både på den avsaknad av ett stringent psalmbegrepp som präglar förslaget och på den okritiska hållning man lagt i dagen inför Grundtvig, som ju, hur inspirerad han än kan vara, också kan förfalla till päredansk trivialitet. Man har också påtalat kommitténs svaghet för psalmdiktare av andra rang. Emellertid får man härvid icke bortse från att förslaget tydligen utger sig för att vara allenast ett förarbete, ett diskussionsinlägg, och som sådant torde det ha fört fram mycket värdefullt material, alldeles som J. A. Eklund hos oss på sin tid.

Innan den sönderjydska kommittén var färdig med sitt arbete, hade psalmboksfrågan tagits upp från tvenne andra håll.

I juli 1937 beslöto fem präster i trakten av Viborg att bilda en privat psalmbokskommitté, och hösten 1941 beslöt det grundtvigska Kirkeligt Samfund av år 1898 att tillsätta en kommitté för att utforma ett förslag till gemensam psalmbok, vilken skulle kunna fylla det grundtvigska kyrkofolkets krav på en ny psalmbok.

Detta senare förslag utkom av trycket i Odense 1944. Dess titel är: Dansk Salmebog. Forslag til en ny autoriseret salmebog for kongeriget Danmark. Samlet og redigeret af Det grundtvigske salmebogsudvalg. Bland kommitténs ledamöter må nämnas valgmenighedsprästen Uffe Hansen, vars vägledande studier i Grundtvigs psalm blivit omnämnda i denna tidskrift, och som varit den som framlagt materialet till övervägande. Bland ledamöterna märkes också en kvinna, föreståndarinnan Jørgine Abildgaard från Snoghøj gymnastikskola.

Förslaget upptar 805 egentliga psalmer och ett fyrtiotal sånger som avslutande del. Stoffet är fördelat, efter gudstjänstpsalmer och psalmer om sakramenten, omkring de tre trosartiklarna och avslutas med en avdelning om tidens och mänskolivets skiften. Här möter ett stramare psalmbegrepp än i det sönderjydska förslaget och mindre hänsyn till nydiktningen. De talrika bibelhänvisningarna vid speciellt Grundtvigs psalmer underlätta för den mindre bibelkunnige förståelsen av dessa psalmer. Någon gång har dock även denna kommitté hesiterat inför den store Gamles bildspråk. Så i den av Grundtvig från grekiskan bearbetade nattvardspsalmen Kom, lad os tömme et Bæger paa ny / ej af det Væld, som udsprang under Staven. Det har ändrats till Kom, lad os drikke af Vældet

på ny. Man har lagt ner ett omsorgsfullt arbete på att få grundtvig-psalmerna, vilka ofta föreligga i olika versioner, återförda till den bästa texten, både i religiöst och poetiskt hänseende. De från Grundtvig hämtade numren utgöra med original och bearbetningar något över fyrahundra! Men så har man också, i gruppen Sange, sökt göra en församlingssång av prologen till en så personligt hållen bekännelse som hans Paaskelilien, Siig mig, Blomst! hvad vilst Du her / Bonde-Blomst fra Landsby-Have. Det har ändrats till Paaskeblomst! hvad vill du her, m. fl. ändringar, och här har man säkerligen drivit en god sak för långt. Till övrig nordisk psalmdiktning har man icke sökt sig.

Först efter närmare tio år var kommittén från Viborg färdig med sitt förslag: Forslag til Salmebog, udarbejdet af Midtjydsk Salmekonvent, Odense 1947. Men så hade också arbetet under ett och ett halvt år måst ligga nere på grund av det intresse som gestapo visade för kommitténs medlemmar.

I förordet säges klart ifrån att man velat låta förslaget ge uttryck åt den allmänliga kristna tron, sådan denna kommer till uttryck i kyrkans bekännelse, så att, som Luther säger, Guds ord också genom sången kan förbliva bland folket. Man har sett psalmen som en förkunnelse av Guds gärning, hans krav och hans gåva, liksom ock såsom ett svar på denna förkunnelse, i bön, bekännelse och lovsång. En dogmatisk värdering av stoffet är nödvändig, eftersom psalmerna skola vara uttryck för kristen tro, icke för allmän religiositet. Brorson, Inre Missionsens specielle sångare, granskas med hänsyn till det ofta starkt erotiserande bildspråket, och det framhålles att brudbilden, tillämpad på den enskildes förhållande till Kristus, och således icke på kyrkan, är obiblisk. Därför har i somliga fall Brorson upptagits i bearbetning av Aastrup. Därmed är förankringen i den lutherska ortodoxien säkrad. Man vill, vad reformatorn själv angår, gottgöra vad som tidigare brustit i hänsyn till hans produktion. Det är således ett "tillbaka till Luther" som här möter. Ävenså har man eftersträvat att fylla ut de luckor som finnas beträffande sådana dogmatiska loci som Kristi nedstigande till dödsriket och Kristi himmelfärd. Men man vill också kraftigare understryka kravet på kärlek till nästan och ta hänsyn till behovet av missionspsalmer — också missionen är ju ett uttryck för kärleken till nästan. Men icke med mindervärdigt gods har kommittén velat utfylla eventuella luckor — hellre vill man erkänna sin fattigdom här och glädjas över rikedomerna på andra områden. Richardt, Oehlenschläger håller ej måttet, ej heller alltid Ingemann. Wallins 55 kommer med i tolkning av Aastrup, poetiskt vacker, men med endast tre verser, och med den för Wallin speciella tonen omstämd.¹ Sundells bland jordbrukande folk uppskattade Du gav

¹ Aastrup har i brev till artikelns författare sagt sin mening om sv. ps. 55: för mycket julotta, för litet av "Ordet blev kött"!

mig, o Herre, en teg av din jord (501) möter likaledes i Aastrups översättning, Beskows "Stockholmerlied" Ack, saliga dag, desslikes. Eljest anser kommittén sig ha funnit endast bra litet att hämta ur nyare psalmdiktning, om man undantar Grundtvig, som är synnerligen rikhaltigt representerad även i detta förslag.

Förslaget har stannat vid 726 nummer, vartill kommer Sange, 727—737 och slutligen en del läsepsalmer, bland dem Kingos passionspsalmer jämte Grundtvigs om Kristi nedstigande till dödsriket och hans dikt om de levandes land (O dejlige Land). Uppställningen är ungefär densamma som i det grundtvigska förslaget.

Genom kunglig resolution den 29 maj 1946 nedsattes en kommitté, et udvalg, som skulle på grundlag av de här nämnda förslagen nå fram till en ny, för hela landet gemensam psalmbok. De elva ledamöterna räknade också några representanter för de förut nämnda kommittéerna.

Deras förslag bär den betecknande titeln Den danske Salmebog. Det utkom år 1951 på Haases förlag i Köpenhamn och kallas populärt Prøve-salmbogen. Psalmboksfrågan har nått sitt sista, sitt avgörande skede. Kyrkominister Hermannsen skrev, det var innan han tillträtt sitt ämbete, och uppmanade den dåvarande kyrkoministern att snarast möjligt auktorisera förslaget. Sedan han själv övertagit posten som kyrkominister har han hållit ett par sammanträden med kommittén och vidtagit en del ändringar. Man väntar att förslaget när som helst kan bli auktoriserat såsom den danska kyrkans psalmbok.

Förslaget med sina 806 nummer är uppställt så att efter en avdelning lovpsalmer följer det övriga stoffet, fördelat efter de tre trosartiklarna, varefter avslutas med en avdelning Jordelivet, psalmer om tidens och årets gång, vigselpsalmer, bordsböner och sist psalmer om fosterlandet. Här som i de andra förslagen är det Grundtvig som dominerar, vilket har utlöst kritik, enär man (så Vilstrup) menar att en del mindre goda psalmer har fått komma med.

Från svensk synpunkt är det en glädje att konstatera att namn som Söderblom, Beskow, Lönegren (diakonipsalmen Din kärlek Jesu gräns ej vet), Sundell och den som psalmist mindre kände göteborgsprästen Peter Lundén (död 1906) — hans israelsmissionspsalm — möta oss i detta förslag. Emeritusprästen Knud Koch hade arbetat för att en del svenska nutidpsalmer, av Liedgren, Frostenson m. fl., skulle få ett rum inom den danska psalmbokens pärmar, likaså att någon av Wallins stora sociala psalmer skulle överflyttas, särskilt tänkte han på nr. 402. Det har ej skett. Vi måste konstatera att i förhållande till vår danska systerkyrka ha vi på psalmdiktningens område varit mera mottagande än givande.

Den kritik som ju icke kan tänkas utebli i en så livsviktig fråga, där så många olika hänsyn göra sig påmint, har samlat sig i Kredsen af

salmebogsintresserade, med stiftsprosten Hee-Andersen som ledare. Från estetiska och även rent religiösa synpunkter har också en viss kritik satt in (främst Vilstrup i Gads danske Magasin). Psalmhistorikern teol. d:r L. J. Koch har påtalat bl. a. att många psalmer ha blivit för långa, åtskilliga andliga sånger borde varit med, och att en viss gammaldags språkdräkt i somliga psalmer — bl. a. alltför många som nämner satan! — skulle lägga hinder i vägen för förståelsen bland vår tids människor.

Men mycket positivt har också kommit till uttryck. Man har praktiskt nog bildat ett särskilt psalmbokssällskap som skall se till att den nya andaktsboken kommer ut i billiga utgåvor, en tanke som ju på sin tid föresvävade vår J. O. Wallin. Bland de ledande i detta nya sällskap är även biskop Noack.

En psalmbokskommitté är ett slags gränsdragningskommission säges det i förordet till prövepsalmboken. (Ordet har väl, tänker jag, för ett danskt öra vissa bitoner som vi inte uppfatta. Betänk att i dansk press gång på gång diskuteras gränsproblem: det gäller Nordens sydgräns, Sönderjyllands slutgiltiga sydgräns!) En lätt uppgift har aldrig någon psalmbokskommitté haft — och kommer aldrig att få. Därtill äro önskemålen för många och ofta alltför motsatta.

Men en viss modifikation beträffande sånger och textändringar, några uteslutningar och några återtagningar av uteslutet stoff vill det synas som om prövepsalmboken gott skulle kunna bestå sitt prov. Spännande skall det emellertid bli att se, om den förut så älskade tilläggslinjen helt kommer att övergivas i vårt psalmrika södra grannland! Bland de nordiska psalmböckerna på den intresserades bokhylla kommer i varje fall den förnyade danska psalmboken att inta en rangplats. Och Kaj Munks dristiga nej till planerna på en ny psalmbok, i hans artikel i Jyllandsposten 1942 "En ny psalmbok? Nej", kommer väl ändå till syvende og sidst att mötas av ett ja!

Hilmer Wentz.

Liber ecclesie Enebyensis.

Några anmärkningar.

I sitt arbete Nattvardsberedelsen i reformationstidens svenska kyrkoliv¹ har Åke Andrén i förbigående behandlat den så kallade Liber ecclesie Enebyensis och med ledning av vattenmärket i det till handskriften använda papperet bestämt handskriftens tillkomst till tiden närmast efter

¹ Lund 1952.

1525.² Till detta forskningsresultat skola här nedan fogas några ytterligare synpunkter, som framkomma vid en närmare granskning av handskriftens innehåll, utan att därför något mera ingående studium av handskriften och de med den förenade problemen avses.

Liber ecclesie Enebyensis förvaras nu i Musikaliska Akademiens bibliotek. Den är ombunden i modern tid, och på främre pärmens yttersida står den upplysningen intryckt, att boken tillhör Östra Eneby församling, som ligger i Norrköpings kontrakt av Linköpings stift. På samma sida anges också bokens titel till Liber ecclesiae Enebyensis. Boktitelns formulering gör det troligt, att denna är överförd till det nya bandet från en så lydande ägareanteckning, som funnits i boken före ombindningen. Möjligen döljer sig volymen bland någon av de liturgiska böcker, som vid visitationerna 1642 och 1600 i Östra Eneby antecknades.³

Boken är en för liturgiskt bruk avsedd musikhandskrift. Den innehåller antifoner och responsorier till tidegården för ett antal större fester. Men dess innehåll är icke begränsat till tidegården. Den innehåller sångerna till mässans proprium för Juldagen, Påskdagen, Pingstdagen och Mikaelidagen.⁴ Dessutom innehåller den processionssånger för ljusprocessionen på Kyndelmässodagen,⁵ sånger i samband med palminvigningen, palmdistributionen och den därpå följande palmprocessionen under Palm-söndagen,⁶ sånger i samband med korsets tillbedjan på Långfredagen,⁷ sånger tillhörande ceremonierna under Påskvigilian,⁸ processionssånger för Gångdagarna⁹ och Helga Lekamens fest.¹⁰

Vad som emellertid i detta sammanhang uppmärksamheten i främsta rummet skall fästas på, är det officium som börjar på fol. 30 verso i handskriften. Det omfattar antifonerna till första vespern, invitorium, antifoner och responsorier till matutin med tre nocturner, antifoner till laudes samt magnifikatantifon till andra vespern. Den första antifonen till första vespern har denna lydelse: Christo sit pia laus quam prouexit Nicolaus, alleluya. Första responsoriet till matutinen börjar Letetur Osgotia. Det är tydligt, att detta östgötska helgon Nikolaus icke kan vara någon annan än Nicolaus Hermanni. Dennes officium, Historia sancti Nicolai episcopi

² Anf. arb. sid. 188, anm. 10.

³ A. Sandberg, Linköpings stifts kyrkoarkivalier till och med år 1800, Lund 1948, sid. 435 f.

⁴ Fol. 14 v, 52 r, 61 v.

⁵ Fol. 20 v.

⁶ Fol. 44 r.

⁷ Fol. 47 v.

⁸ Fol. 49 r.

⁹ Fol. 56 v.

¹⁰ Fol. 66 r.

Lincopensis, trycktes i Söderköping 1523.¹¹ Om man jämför officiet i handskriften med detta tryckta Nicolaus Hermanniofficium, visar det sig, att de äro identiska. Därmed har i första hand framlagts ett på handskriftens innehåll baserat bevis för, att denna tillhör den liturgiska traditionen i Linköpings stift. Det är därför icke ägnat att överraska, att handskriften även i fråga om övrigt liturgiskt material visar överensstämmelse med Linköpingstraditionen, sådan denna framträder till exempel i Cod. Ups. C 428, Ordinarium Lincopense, som ju täcker det liturgiska livet i hela dess utsträckning, mässor, tidegärder och processioner i Linköpings domkyrka.

Emellertid kan också detta faktum, att Nicolaus Hermannii's officium finnes i handskriften, bilda utgångspunkten för några reflexioner över handskriftens datering ur innehållets synpunkt. Det bör då först och främst observeras, att Nicolaus Hermanniofficiet icke är tillfogat efteråt utan tillhör handskriftens corpus, har tillkommit samtidigt som denna. Nu har Gottfrid Carlsson uppvisat, att Nicolaus Hermannii's translation ägde rum den 4 februari år 1515.¹² Nicolaus Hermanniofficiet bör rimligen tidigast ha förelegat vid detta tillfälle. Men häremot talar ett brev av den påvlige legaten Arciboldus, daterat den 20 december 1518, i vilket denne fastställer, att den första söndagen i maj skall firas såsom Nicolaus Hermannii's festdag till åminnelse av hans död. I detta brev framställes, som K. B. Westman påpekat, translationen som redan utförd "excepto officio et modo veneracionis suae". I detta uttryck ligger, som Westman framhåller, att vid tiden för Arciboldus' brev officiet ännu icke föreligger, och firningsdagen ännu icke är bestämd.¹³ Något mer än ett år senare, den 4 februari 1520 beslutar kapitlet i Linköping enligt en av Harald Olsson i Messenius papper funnen notis med ursprungsbeteckningen "ex Registratura Lincopensi", att Nicolaus Hermannii's translationsfest skall firas högtidligen nästföljande septuagesima, och detta skall ske "solenniter cum noua Historia", högtidligen med det nya officiet till helgonets ära.¹⁴ Vid detta tillfälle har alltså Nicolaus Hermanniofficiet förelegat färdigt och tagits i bruk. Av detta skäl kan Liber ecclesie Enebyensis tidigast dateras till denna tidpunkt. Den har skrivits, sedan Nicolaus Hermanniofficiet tagits i bruk år 1520. Officiet har använts vid translationsfesten, och därför har det också sin plats i

¹¹ Se om detta tryck I. Collijn, Sveriges bibliografi intill år 1600, 1, sid. 297 f.

¹² G. Carlsson, Anteckningar om ett par svenska helgon, i Kyrkohistorisk Årsskrift 20, 1919, sid. 339 ff.

¹³ K. B. Westman, Anmärkning till G. Carlssons ovan anf. uppsats, Kyrkohistorisk Årsskrift 20, 1919, sid. 348.

¹⁴ H. Olsson, Johannes Messenius Scandia Illustrata, Lund 1944, sid. 236 f.

handskriften efter officiet för Purificatio Marie, som firades den 2 februari, men före officiet för Sigfrid, som firades den 15 februari. Translationsdagen var nämligen, som ovan nämnts den 4 februari, ehuru festen enligt Linköpingskapitlets beslut skulle firas söndag Septuagesima.

Denna uppfattning av handskriftens tillkomsttid stämmer ganska väl överens med det resultat, Åke Andrén har kommit fram till med utgångspunkt från vattenmärket, nämligen tiden närmast efter 1525.

Om det nu klart har kunnat konstateras, att Liber ecclesie Enebyensis företräder traditionen i Linköpings stift, anmäler sig närmast den frågan, om den lokala församlingstradition, i vilken handskriften har tjänat, har avsatt några spår i denna. I detta sammanhang bör intresset i första hand riktas på gångdagsprocessionerna. På gångdagarna sjunges efter sexten söndagens mässa, och sedan bäras relikerna i procession. Under denna procession sjungas antifoner och responsorier. I Liber ecclesie Enebyensis finnas sju sådana antifoner och responsorier. Sex av dessa äro icke av något speciellt intresse, då de förekomma i Linköpingsprocessionalen på gångdagarna.¹⁵ Men dessutom finnes ett responsorium Laurea Laurenti preclari, som på denna plats synes vara utmärkande för denna handskrift. Detta tyder på, att den kyrka, som Liber ecclesie Enebyensis betjänar är en Laurentiuskyrka.

Det finnes även en annan punkt i handskriften, som icke bör undgå uppmärksamheten. På fol. 25 r börjar ett officium De dedicacione ecclesie. Detta kommer omedelbart efter officiet In purificatione Marie. Purificatio Marie infaller den 2 februari. Omedelbart efter kyrkoinvigningsofficiet följer Nicolaus Hermanniofficiet. Detta är i handskriften placerat med hänsyn till translationsdagen, den 4 februari. Det framgår därför av handskriften, att kyrkan har haft sin dedikationsdag strax efter Purificatio Marie eller närmare bestämt den 3 februari.

Liber ecclesie Enebyensis är rent medeltida utan någon influens från reformationen. Det är knappast möjligt att avgöra, huru länge handskriften har varit i bruk i gudstjänsten, men det är möjligt att göra en observation, som sammanhänger med denna fråga. Påskdagens introitus ur Ps. 139, Resurrexi et adhuc tecum sum, hörde till de liturgiska texter, som blevo föremål för reformatorisk kritik. Laurentius Petri yttrar om denna introitus, att den är föga passande, eftersom David här sjunger "non tam de resurrectione Christi, quam de mirabili creatione et conseruatione piorum".¹⁶ I överensstämmelse med denna kritik har en senare hand i handskriften ändrat påskdagens introitus till Resurrexit Christus ex mortuis alleluya, primitie eorum, qui dormierunt, fuit alleluya. Postquam enim per hominem mors, etiam per hominem resurrectio mortuorum

¹⁵ Cod. Ups. C. 426 fol. 30 r, C 450 fol. 36 v.

¹⁶ De officiis, ed. N. Fransén, sid. 82.

alleluya. Quemadmodum enim per Adam omnes moriuntur, itaque per Christum omnes viuificabuntur,¹⁷ enligt 1 Kor 15:20—22. Dessutom ha noterna anpassats efter denna nya text. Detta visar, att handskriften, åtminstone i viss utsträckning, varit i bruk i reformatorisk tid ehuru knappast länge att döma av dess goda tillstånd.

Efter dessa anmärkningar följer ett register över innehållet i Liber ecclesie Enebyensis. Rubrikerna tillhöra med få undantag ej handskriften, som till största delen saknar sådana.

[*De sancta Katherina.*]

1 r	Ad vesp		... sponsam dignatus O quam mirificis
		ad magn	ant Inclita sancte
	Ad mat		inv Adoretur virginum rex
1 v		in i noc	ant Virgo sancta Katherina Specie corporis Traditur ergo
			resp Nobilis et pulcra Martirium scitiens
2 r		in ii noc	Hec quinquagenos ant Cum esset Maxentius Cesar electus
2 v			resp O quam felices Impius cum Virgo fflagellatur
		in iii noc	ant Gloriosam virginem Illa Deo dum Cum cetu virgineo
3 r			resp Horrendo subdenda Percussa gladio O mater nostra
3 v			ant Passionem gloriose Post plurima Expecto pro te gladium Vox de celis
4 r	Ad laud		ant Quia deuotis
4 v		ad ben	ant Benedictus Dominus
		Ad vesp ad magn	ant Prudens et vigilans

[*De sancto Nicholao.*]

5 r	Ad vesp		ant O Christe Qui terris positus
-----	---------	--	-------------------------------------

¹⁷ Fol. 55r.

5 v			Ad celos Digne Deo Credimus
6 r	Ad mat	ad magn	ant O pastor eterne inv Confessorum regem
		in i noc	ant Nobilissimis Postquam domi Pudore bono
6 v			resp Confessor Dei Operibus sanctis Quadam die
7 r		in ii noc	ant Auro virginum Innocenter Gloriam mundi
7 v			resp Audiens Christi Qui cum audissent Beatus Nicolaus
8 r		in iii noc	ant Pontifices Sanctus quidem Muneribus datis
8 v			resp Summe Dei Dum mirentium
9 r	Ad laud ad ben		(blad saknas) ant ... oleum manat
			[<i>In nativitate Domini</i>]
9 r	Ad vesp ad magn Ad vesp		ant Copiose karitatis ant Iudea et Iherusalem Orietur sicut sol
9 v			Dum ortus fuerit Gaude et letare Bethlehem
10 r	Ad compl Ad mat	ad magn	resp Iudea et Iherusalem ant Cum esset desponsata ant Tu Bethlehem inv Christus natus
10 v		in i noc	ant Dominus dixit ad me Tanquam sponsus Diffusa est
11 r			resp Hodie nobis celorum Hodie nobis de celo Descendit de celis
		in ii noc	ant Suscepimus Orietur in diebus Veritas de terra
11 v			resp Quem vidistis O magnum misterium

12 r			Beata Dei genitrix
	in iii noc	ant	Ipse inuocauit me
			Letentur celi
			Notum fecit
12 v		resp	Sancta et immaculata
			Beata viscera
			Uerbum caro
13 r	Ad laud	ant	Quem vidistis
			Genuit puerpera
			Angelus ad pastores
			Facta est
13 v			Paruulus filius
	ad ben	ant	Gloria in exelcis Deo
	mem de domina		Completi sunt dies Marie
	Ad vesp	ant	Tecum principium
14 r			Redemptionem
			Exortum est
			Apud Dominum
			De fructu
	ad magn	ant	Hodie Christus natus est
14 v	Ad missam in diluculo	intr	Dominus dixit ad me
		grad	Tecum principium
15 r		all	Dominus dixit ad me
15 v		seq	Grates nunc omnes
		off	Letentur celi
		com	In splendoribus
16 r	in aurora	intr	Lux fulgebit
		grad	Benedictus qui venit
16 v		all	Dominus regnauit
		seq	Promissa mundo
18 r		off	Deus enim firmavit
		com	Exulta filia Syon
18 v	ad summam	intr	Puer natus est
		grad	Viderunt
19 r		all	Dies sanctificatus
		off	Tui sunt celi
19 v		com	Viderunt omnes
		seq	Letabundus

[*In purificatione Marie.*]

20 v	Ad processionem	ant	Aue gratia plena
			Adorna thalamum
21 v	Ad vesp ad magn	ant	Senex puerum
	Ad mat	inv	Ecce venit ad templum
	in i noc	ant	Benedicta tu
			Sicut mirra electa
			Ante thorum

22 r		resp	Adorna thalamum Senex puerum Symeon iustus
22 v	in ii noc	ant	Specie tua Adiuuabit Sicut letantium
23 r		resp	Suscipiens Iesum Responsum accepit Videte miraculum
23 v	in iii noc	ant	Gaude Maria Dignare me Post partum
24 r		resp	Postquam impleti sunt Cum inducerent Gaude Maria
24 v	Ad laud	ant	Symeon iustus Responsum accepit Accipiens Symeon Nunc dimittis Obtulerunt pro eo
25 r	Ad vesp ad magn	ad ben ant	Cum inducerent puerum Hodie beata virgo

De dedicatione ecclesie et cetera.

25 r	Ad vesp	ant	Pax huic domui In dedicacione
25 v			Presta Domine Benedic Domine Sanctificauit
26 r		resp	Terribilis
26 v	Ad mat	ad magn ant	O quam metuendus Filie Syon currite Tollite portas Erit mihi Edificauit Moyses
27 r		resp	In dedicacione Fundata est Benedic Domine
27 v	in ii noc	ant	Non est hic aliud Vidit Iacob scalam Erexit Iacob
28 r		resp	Mane surgens O quam metuendus Sanctificauit
28 v	in iii noc	ant	Qui habitat Templum Domini Benedicta gloria

			resp	Vidi ciuitatem
29 r				Lapides preciosi
				Benedic Domine
29 v	Ad laud		ant	Domum tuam Domine
				Domus mea
				Hec est domus
				Benefundata
30 r				Lapides preciosi
		ad ben	ant	Mane surgens
	Ad vesp ad magn		ant	Zachee festinans

[*De sancto Nicholao.*]

30 v	Ad vesp		ant	Christo sit pia
				Festa placent
				Nos tegat
				Per venie
				Filiolos Habrae
31 r		ad magn	ant	Celice confessor
	Ad mat		inv	In meritis vite
		in i noc	ant	Nouuum vas
				Tener gades
31 v				Relucens hinc
			resp	Letetur Osgotia
				In ausus nepharios
				Nectar eloquentie
32 r		in ii noc	ant	Aron sacerdotio
				Hester fert clementiam
				Virtutum moralium
			resp	Carnis petulancie
				Opem leso stomacho
32 v				Pastor decus presulum
		in iii noc	ant	Carne virgo
				Gratis datam
33 r				Actibus iherarchisis
			resp	Euentus prophetico
				Nox dies ops
				Syduz poli nobile
33 v	Ad laud		ant	Nilus vt irrorat
				Compago
				Languens pupilla
34 r				Vstus et elignis
				In te sponsa
		ad ben	ant	Benedictus Dominus
	Ad vesp ad magn		ant	Salue sidus aurcum

[*De sancto Sigfrido.*]

34 v	Ad vesp		ant	Celebremus karissimi
------	---------	--	-----	----------------------

35 r	Ad mat	ad magn	ant In ymptis et confessionibus
			inv Confessorum Domino
		in i noc	ant Adest preclara
35 v			Is nanque regis
			Audito nanque
36 r			resp Vir inclitus Sigfridus
			Igitur cum vir Dei
			Infans denique
36 v		in ii noc	ant Euoluto namque
			Ibi nempe
			Occurrit vndique
37 r			resp O karitas veneranda
			Dilectus Dei athleta
			Sacerdos Dei Sigffridus
37 v		in iii noc	ant Rex igitur Swecie
			Predicante itaque
			Fuit quoque
38 r			resp Accelerat denique
			Sanctus Sigfridus
38 v			Inmenso salutaris
	Ad laud		ant Sanctus quidem Sigfridus
			Dolens igitur
39 r			Tres siquidem
			Hos denique
			Concitat continuo
		ad ben	ant Christi fidelis famulus
39 v	Ad vesp ad magn		ant Insignis et virtutibus

[*In annunciatione Marie.*]

	Ad vesp		ant Ingressus angelus
			Aue Maria
			Spiritus sanctus
40 r			Ne timeas
			Ecce ancilla
		ad magn	ant Aue spes nostra
	Ad mat		inv Aue Maria
40 v		in i noct	ant Missus est
			Ingressus angelus
			Maria turbata
			resp Ingressus angelus
			Benedicta tu
41 r			Maria vt audiuit
		in ii noc	ant Respondens angelus
			Ecce virgo concipiens
			Dabit illi Deus
41 v			resp Dixit angelus ad Mariam
			Ecce concipies et paries

			Dabit illi
	in iii noc	ant	Dixit autem Maria
42 r			Dixit autem Maria
			Ideoque quod nascetur
		resp	Dixit autem Maria
			Quomodo fiet istud
			Christi virgo dilectissima
42 v	Ad laud	ant	Quando venit
			Verbum supernum
43 r			Beatus auctor
			Clausa parentis
			Domus pudici
		ad ben	ant Hec est dies
43 v	Ad vesp ad magn	ant	Gaudendum nobis est

[*Dominica palmarum.*]

44 r	In benedictione palmarum	ant	Collegerunt pontifices
44 v	Ad distributionem	ant	Turba multa
	Ad processionem	ant	Ante sex dies
45 r		ant	Cum audisset
45 v		ant	Cum appropinquasset
46 r		vers	Gloria laus et honor
46 v	Denudetur crux	ant	Aue rex noster
47 r		ant	Pueri hebreorum tollentes
		ant	Pueri hebreorum vestimenta
	In reditu	resp	Ingrediente Domino

[*In Parasceue.*]

47 v	Salutatio crucis	impr	Popule meus
48 r		ant	Ecce lignum crucis
48 v		ant	Crucem tuam adoramus
		hymn	Crux fidelis

[*In vigilia Pasce.*]

49 r	Novus ignis	hymn	Inuentor rutili
49 v	Ad fontem	lit	Rex sanctorum

[*In sancta nocte dominice resurrectionis.*]

50 r		ant	Surrexit Dominus
		ant	Cum rex glorie
51 r			Ego sum alpha et o
		ant	Vidi aquam
			Salue festa dies
			Ecce renascentis
52 r		resp	Sedit angelus
			Nolite metuere

52 v			Christus resurgens
53 r	Ad vesp		ant Alleluya
		ad magn	ant Vesperi autem sabbati
	Ad mat		inv Alleluya
		ad noct	ant Ego sum qui sum
53 v			Postulaui patrem meum
			Ego dormiui
		resp	Angelus Domini descendit
54 r			Angelus Domini locutus est
	Ad laud		Dum transisset sabbatum
54 v		ant	Angelus autem Domini
			Et ecce terre motus
			Erat autem aspectus eius
			Pre timore autem
			Respondens autem
		ad ben	ant Et valde mane
55 r	Ad missam		intr Resurrexi
		grad	Hec dies
55 v		all	Pascha nostrum
		off	Terra tremuit
		com	Pascha nostrum
56 r		seq	Victime paschali
			[<i>In diebus rogationum.</i>]
56 v	Ad processionem		ant Exurge Domine
			ant Surgitte sancti
			ant Cum iocunditate
			ant De Iherusalem
57 r		resp	Laurea Laurenti
57 v		resp	Summe Trinitatis simplici
		resp	Felix namque
			[<i>In ascensione Domini.</i>]
58 r	Ad vesp		ant Nisi ego abiero
		ad magn	ant Pater manifestaui
	Ad compl		ant Alleluya
		ad nunc di	ant Alleluya nimis
58 v	Ad mat		inv Alleluya regem
		in i noc	ant Eleuata est
			Dominus in templo
			A summo celo
		resp	Post passionem
59 r			Omnis pulcritudo
			Ite in orbem
	Ad laud	ant	Viri galilei
59 v			Cumque intuerentur
			Eleuatis manibus

			Exaltate regem Videntibus illis
	ad ben	ant	Ascendo ad Patrem
			[<i>De Spiritu sancto.</i>]
60 r	Ad vesp	ant	Veni sancte Spiritus
		ant	Non vos relinquam
	ad magn	ant	Alleluya
	Ad compl ad nunc di	inv	Alleluya Spiritus Domini
	Ad mat	ant	Factus est repente
			Confirma hoc Deus
60 v			Emitte Spiritum tuum
		resp	Dum complerentur
			Repleti sunt omnes
61 r			Apparuerunt apostoli
	Ad laud	ant	Dum complerentur
			Spiritus Domini
			Repleti sunt omnes
			Montes et omnia
61 v			Loquebantur
		ant	Accipite
	ad ben	ant	Hodie completi sunt dies
	Ad vesp ad magn	intr	Spiritus Domini repleuit
	Ad missam		Beata gens
62 r		grad	Alleluya Emitte
			Alleluya Alleluya Veni sancte
		seq	Veni sancte Spiritus et emitte
63 r		off	Confirma hoc Deus
		Com	Factus est repente
			[<i>De corpore Christi.</i>]
63 v	Ad vesp	ant	Sacerdos in eternum
			Miserator Dominus
			Calicem
64 r			Sicut nouelle
			Qui pacem
		ant	O quam suavis est
	ad magn	inv	Christum regem
64 v	Ad mat	ant	Fructum salutiferum
			A fructu
			Communionem calicis
		resp	Immolabit
65 r			Commedetis
			Respexit Helyas
		ant	Memor sit
65 v			Paratur nobis
			In voce

			resp	Panis quem Cenantibus illis Acceptit Ihesus
66 r	in iii noc		ant	Introibo ad Cibavit nos Ex altari
66 v			resp	Qui manducat Misit me Pater Unus panis
67 r	Ad processionem Ad laud		ant	Homo quidam fecit cenam Sapientia edificavit Angelorum esca Pinguis est panis Sacerdotes sancti
67 v				Uincetj dabo
	ad ben		ant	Ego sum panis
				[De sancto Johanne baptista.]
	Ad vesp		ant	Descendit angelus Johannes est nomen Iste puer Nazareus
68 r				Pro eo quod non
	Ad mat	ad magn	ant	Ingresso Zacharia
68 v			inv	Regem precursoris
		in i noc	ant	Priusquam te Ad omnia Ne timeas
			resp	Fuit homo Elizabeth Zacharie
69 r				Priusquam te formare
		in ii noc	ant	Misit Dominus Ecce dedi Dominus ab vtero
69 v			resp	Descendit angelus Hic est precursor Innuebant Patri
70 r		in iii noc	ant	Posuit os meum Formans me Reges videbunt
			resp	Precursor Domini Gabriel archangelus
70 v				Inter natos
	Ad laud		ant	Elizabeth Zacharie Innuebant Johannes vocabitur
71 r				Inter natos

			Tu puer
		ad ben	ant Apertum est
	Ad vesp ad magn		ant Perpetuis nos Domine
			<i>De apostolis Petri et Pauli.</i>
	Ad vesp		ant In plateis
71 v			Ait Petrus
			Petrus apostolus
			Factum est
72 r			Adueniente
		ad magn	ant Quodcumque ligaveris
	Ad mat		inv Regem regum
72 v		in i noc	ant Petrus et Johannes
			Claudus quidam
			Argentum et aurum
			resp Symon Petre
			Si diligis
73 r			Tu es Petrus
		in ii noc	ant In nomine Ihesu Christi
			Exiliens claudus
73 v			Vidit populus
			resp Domine si tu es
			Surge Petre
			Tu es pastor
74 r		in ii noc	ant Dixit angelus ad Petrum
			Misit Dominus angelum
			Petrus autem
			resp Quem dicunt homines
74 v			Ego pro te rogavi
			Petre amas
	Ad laud		ant Symeon Johannis
75 r			Petre amas me
			Significauit
			Ego pro te rogavi
			Tu es Petrus
		ad ben	ant Tu es pastor ouium
	Ad vesp ad magn		ant Gloriosi principes
			<i>[De sancta Maria Magdalena.]</i>
	Ad vesp		ant O redundans fons celestis
			resp Flauit auster
76 r		ad magn	ant Fidelis sermo
76 v	Ad mat		inv Ploremus coram
		in i noc	ant Ingressus Iesus
			Que dum lacrimosa
			Incendit plene
77 r			resp Soror Marthe

			Cum venisset
			Accessit ad pedes
77 v	in ii noc	ant	Intendens porro
			Ihesus dum
			Maria ergo
78 r		resp	Martha stetit
			Maria vt Iesum
			Dum esset Dominus
78 v	in iii noc	ant	Cum esset Bethanie
			Amen dico vobis
			Fundans Syon
79 r		resp	Accepit Maria
			Ubicumque predicatum
			Armilla perforata
Ad laud		ant	Maria stabat
79 v			Et vidit duos
			Dicunt ei
			Hec cum dixisset
			Dicit ei Iesus mulier
	ad ben	ant	Dicit ei Iesus Maria
Ad vesp ad magn		ant	Sancta Maria Magdalena
<i>Cantus de sancto Olauo et cetera.</i>			
80 r	Ad vesp	ant	Sancte martir Domini
			Sancte martir Olaue
			Sancte martir Olaue
80 v			Sancte Olaue martir
			O beate pater
		resp	O sancte Olaue
	ad magn	ant	Adest dies leticie
81 r	Ad mat	inv	Magnus Dominus
	in i noc	ant	Regnante illustrissimo
			Rex autem
			Hic euangelice
81 v		resp	In regali fastigio
			O quantus fidei
			Iustus vero
82 r	in ii noc	ant	Purificatus igitur
			Consepultus Christo
			Cauebat vehementer
		resp	Itaque deuotissime
			Confluebant
82 v			Florebat fides
	in iii noc	ant	Nec propria salute
			Nouo rerum ordine
83 r			Predicationis gratia
		resp	Deuenerat

			Egregius martir
			Rex inclitus
83 v	Ad laud		ant Post mortem martiris
			Implorata ope
84 r			Ad sepulcrum
			Adolescens
		ad ben	ant Quidam sacerdos
84 v	Ad vesp ad magn		ant Imperator grecus
			ant Hodie preciosus martir
			[<i>De sancto Laurentio.</i>]
	Ad vesp		ant Confitebor
85 r			Beatus Laurentius
			Veni desiderator
			Leuita Laurentius
			Beatus Laurentius
		resp	Laurea Laurenti
85 v		ad magn	ant Gloriosus Dei
	Ad mat		inv Regem sempiternum
		in i noc	ant Quo progredieris
86 r			Noli me derelinquere
			Non ego te desero
		resp	Leuita Laurentius
86 v			Strinxerunt
		in ii noc	Beatus Laurentius
			Dixit Romanus
			Beatus Laurentius
			(ett blad saknas)
87 r		in iii noc	resp . . . te Deum non negavi
			Beatus Laurentius
			Beatus vir Laurentius
87 r	Ad laud		ant Laurentius ingressus est
			Laurentius bonum opus
87 v			Adhesit anima
			Misit Dominus
			Volo pater
		ad ben	ant In craticula
	Ad vesp ad magn		ant Beatus Laurentius dum
			(blad saknas)
			[<i>De sancto Michaelē.</i>]
88 r	Ad vesp		ant . . . Michaelis archangeli
		resp	Te sanctum Dominum
		ad magn	ant Dum sacrum
88 v	Ad mat		inv Angelorum regi Deo
		in i noc	ant Introibo in
			Stetit angelus

89 r			Data sunt ei resp Factum est silentium Stetit angelus In conspectu
89 v		in ii noc	ant Ascendit ffumus Michael archangele Michael prepositus resp In conspectu angelorum
90 r			Hic est Michael Venit Michael
90 v		in iii noc	ant Concussum est mare Laudemus Dominum Gloriosus apparuisti resp In tempore illo
91 r	Ad laud		Fidelis sermō Te sanctum Dominum ant Dum preliaretur Dum committeret Archangele Michael
91 v			Angeli Domini Angeli archangeli ant Factum est silentium
92 r	Ad vesp ad magn Ad missam	ad ben	ant Archangeli Michaelis intr Benedicite Dominum grad Benedicite Domino
92 v			all Concussum est
93 r			off Stetit angelus com Benedicite omnes
93 v			seq Ad celebres (blad saknas)

Omnium sanctorum.

94 v	Ad vesp		ant Sancti per ffidem (ett blad saknas)
95 r	Ad mat	in i noc	inv . . . venite adoremus ant Nouit Dominus viam Magnificauit Dominus Admirabile resp Summe Trinitatis Ffelix namque Te sanctum Dominum
95 v		in ii noc	ant Domine qui operati Hec est generatio Letamini in Domino resp Liues apostolorum. Isti sunt qui (blad saknas)

[*Assumptio Marie.*]

96 r	Ad laud	ant . . . stellato sedet solio In odore Benedicta Pulchra es
	ad ben	ant Que est ista
	Ad vesp ad magn	ant Hodie Maria virgo Primus tonus Secundus tonus Tertius tonus
96 v		

Bengt Strömberg.

Svensk orgelkonst under 1952

Kyrkosångens Vänners Orgelråd anlitas i allt större utsträckning som remissinstans åt Riksantikvarien och K. Byggnadsstyrelsen, samtidigt som det lämnar råd i orgelfrågor åt församlingar och organister. Ärendenas antal växer. I de fall föreliggande förslag ej kunnat tillstyrkas har orgelrådets framförda synpunkter föranlett förslagets omprövning eller omarbetning. Oftast har dessa synpunkter gällt stämdispositioner, men även andra sidor av byggnadsproblemen har belysts, såsom orgelns väderlådor, traktur, uppställning m. m.

Vad olika väderlådstyper angår kan konstateras att den gamla oöverträffade sleiflådan mer och mer synes undantränga andra typer. Som exempel på den saken må anföras att en av våra ledande orgelfirmor sedan många år tillbaka nästan uteslutande bygger med sleiflådor. I fråga om traktur går väl utvecklingen också framåt. Men ännu tycks mekaniken ha en lång och seg kamp att utkämpa, innan den helt övervunnit pneumatiken. Huruvida den skall lyckas ta loven också av det elektriska systemet är ännu för tidigt att yttra sig om.

Den enda väg som kan leda till verkliga framsteg på dessa områden är upplysningens. I sina yttranden brukar också orgelrådet ge uttryck åt sin uppfattning om de åtgärder som i varje särskilt fall synas lämpligast, påvisa för- och nackdelar i olika byggnadssystem o. s. v. Men har vederbörande församling då redan tecknat kontrakt angående orgelbyggnaden enligt ett bestämt system, t. ex. pneumatik, så är det inte lätt att få någon ändring till stånd. För att ej tala om det fullständigt hopplösa i situationen, när orgelbyggaren redan satt i gång orgelbygget, alltså innan ännu myndigheterna hunnit säga sitt ord. I

ett fall har verkligen detta inträffat. Man vill i lojalitetens och all god ordnings namn hoppas, att tilltaget ej skall upprepas.

Ett problem som fått förnyad aktualitet är frågan om orgelns plats. Hittills har ju orgelns uppställning på en läktare i kyrkorummets västparti varit regel. I samband med utarbetande av projekt till kyrkorestaureringar har emellertid i några fall framförts förslag om att slopa orgelläktaren och i stället placera orgeln antingen på ett podium på samma plats eller i ett av kyrkans sidopartier, i en nisch e. dyl. Denna fråga vore värd att tagas upp till särskild principdebatt; varför inte till att börja med här inom Centralkommittén? — Den är nämligen ej begränsad till orgeln som sådan utan berör i hög grad även menigheten, kören och liturgen. Med tanke på denna omständighet förefaller det naturligt att hänsyn vid frågans lösning toges till *alla* samverkande faktorer, men måhända främst till de liturgiskt-musikaliska, eftersom saken till övervägande delen gäller ett kyrkomusikaliskt problem.

I Bertil Westers stora arbete *Gotisk resning i svenska orglar*, tryckt 1936, har författaren lämnat en utförlig beskrivning av den gamla orgeln i *Morlanda kyrka*, Göteborgs stift. Denna orgel, byggd av en holländsk orgelbyggare, har efter en lång tid av förfall restaurerats av Nils Hammarberg. Den uppställdes 1604 i Marstrands kyrka, där den fick göra tjänst till början av 1800-talet. Då vissa av orgelns stämmor, enligt vad som framgått vid noggranna undersökningar, bära tydliga spår av 1500-tal, är Morlanda-orgeln sålunda den äldsta i bruk varande kyrkorgeln i vårt land. (Om den högintressanta orgeln och det nyligen avslutade restaureringsarbetet se Göteborgs-Tidningen av den 10. 12. 1952.)

En annan återuppstånden orgel är orgeln i LANNASKEDE gamla kyrka, Växjö stift, byggd av Lars Solberg 1734. Restaureringen har utförts av Bröderna Moberg, Sandviken. Av fasaden och vissa ålderdomligt formade pipor att döma synes också denna orgel vara äldre än vad byggnadsåret anger. Unikt för Lannaskede-orgeln är dess stämning (enligt den s. k. oliksvävande temperaturen. Närmare om denna orgelrestaurering se KMT nr 13.)

Bland övriga äldre orglar som restaurerats under året kan nämnas orgeln i BÄCKEBO kyrka, Växjö stift, byggd 1848 av Joh:s Magnusson, nu iordningställd av Bröderna Moberg samt orgeln i ÖSTERVÅLA kyrka, Ärkestiftet, byggd 1825 av P. Z. Strand. Den sistnämnda orgeln har utökats med Bröstverk och ett vidgat pedalverk, så att den nu omfattar 30 stämmor. Hela anläggningen torde sakna motsvarighet i så måtto att Huvudverket och den nybyggda pedalavdelningen fått sin plats på kyrkans övre läktare, medan det nya bröstvärnet placerats på en undre läktare. Klaviaturerna är inbyggda i bröstverkets fasad. Arbetet har utförts av Th. Frobenius. (Om Östervåla-orgeln se närmare KMT nr 10.)

Någon avmattning ifråga om nyproduktion av orglar kan trots avse-

värda prisstegringar knappast märkas. Både våra egna och främmande här anlidade orgelfirmor lär ha fullt upp att göra. Men leveranstiden är lång, ibland ända upp till fyra år.

Bland större om- och tillbyggnader märkas: I Hedvigs kyrka i Norrköping, 52 stämmor, tre manualer och pedal, el. traktur, av A. Mårtensson, i Masthuggskyrkan i Göteborg, 70 stämmor, fyra man. och pedal, el. traktur av Magnusson, i Klosters kyrka, Eskilstuna, 44 st., tre man. och pedal, av Åkerman & Lund.

Orgeldagar i stor stil ägde rum i Lund 4—7 augusti. Det rikhaltiga programmet upptog gudstjänster, föredrag, diskussioner och orgelkonserter. Samtliga föredrag och kontentan av inledningsanföranden vid Lundamötet uppges komma ut i bokform. Med stort intresse emotses denna utgåva. En uppgift i pressen att det skulle ha varit första gången i vårt land som arkitekter, orgelbyggare, präster och kyrkomusiker mötts till gemensamma överläggningar i orgelfrågor är dock knappast riktig. Liknande "dagar" med representanter för samtliga dessa grupper har nämligen hållits tidigare, i Löfsta bruk 1936 och i Upsala 1950.

Radiotjänst har även under det gångna året utsänt ett stort antal musikprogram, utförda på såväl äldre som nyare orglar både direkt och i gramfonupptagning. I utlandet har svensk orgelmusik framförts i Tyskland (Nürnberg) och Schweiz (Bern) av Alf Linder (tonsättningar av O. Lindberg, H. Rosenberg, Wallvik och D. Wikander) i Tyskland (Hannover) av Gotthard Arnér (tonsättningar av H. Rosenberg m. fl.) samt i Island (Reykjavik) av Gustaf Carlman (tonsättningar av L. Edlund, J. Jonsson, O. Lindberg, D. Wikander och W. Åhlén).

Orgeljubiler ha firats i Ledbergs kyrka, orgeln av Sven Nordström 1852 och i Woxtorps kyrka, orgeln av J. N. Söderling 1852. Föredrag om respektive orgelbyggare hölls därvid av Einar Erici. Som organister medverkade i Ledberg Jan Pontén och i Woxtorp Gotthard Arnér.

Den diskussion i orgelfrågor som tidigare förts i KMT har fortgått med både många och långa, framförallt långa inlägg. Organister representerande de mest skilda läger, har härvid lämnat bidrag.

Två större arbeten om orglar har utkommit: Orglar och orgelbyggare i Västerås stift av Josef Sjögren och Kyrkorglar i Sverige, del III, omfattande Dalarne — Falu domsagas norra tingslag — Landskyrkorna av Bertil Wester, bägge arbetena utgivna med bidrag från Humanistiska fonden.

Av publicerade orgelartiklar kan nämnas: i KMT nr 2 Om orgelmusik och orglar av Torild Tyrén, nr 4 av samma tidning Orglarna i Göteborgs stift under 17—1800-talen av Gösta Lundborg, (utgör en anmälan av Einar Ericis art. Kring den återuppståndna Jonseredsorgeln, införd i "Julhälsningar till församlingarna i Göteborgs stift 1951"), nr 13 och 14 Ernst Karl Rössel- och "Raumliniestärke"-teorin av Bengt Hambræus,

nr 14 En gammal Upplandsorgel återuppstår av Einar Erici, (avser den gamla orgeln i Bladåker), nr 20 och 21 Äldre spansk orgelkonst av Bengt Hambræus, nr 20 Ny orgellitteratur av Bengt Ivar Persson och i nr 24 Uppvärmad kyrka, redaktionell, i anledning av en tidigare införd artikel av W. Åhlén. I KSF i nr 6—7 Berömda orglar och inspelningar av Gunnar Carlsson, i nr 11 500-de musikandakten av Sten Carlsson (avser musikandakterna i Upsala domkyrka) samt På kyrkosångshögtid i Söderhamn och Gävle av Sten Carlsson. I Strängnäs stifts julbok Till hembygden Den 100-åriga Öja-orgeln och dess mästare Eric Adolph Setterqvist i Hallsberg, några blad ur Strängnäs stifts äldre orgelhistoria av Einar Erici.

Har verksamheten inom här berörda grenar av svensk orgelkonst sålunda varit livlig, måste det gångna året beträffande ett annat viktigt gebiet, nämligen nyproduktion av tonsättningar för orgel i stället betecknas såsom blygsamt. Endast *ett* självständigt verk har utkommit, Toccata och fuga av Gunnar Thyrestam (Nord. Musikförl.) vartill kommer två koralpartitor, den ena av Thyrestam, (Nord. Musikförl.) den andra av Gustaf Bjarnegård (Gehrmans.)

Man måste ställa sig frågande inför detta faktum. Är nedgången i tonskapandet bara en tillfällighet? Eller...? Endast framtiden kan ge svar härpå. Men ser vi oss omkring, kan vi näppeligen komma ifrån att återväxten på våra egna orgelkomponistmarker är ganska klen just nu. Vad kan detta bero på? Har det verkligen gått därefter, att Ordet, Kyrkan och "Instrumentens instrument" inte förmår inspirera *unga* organister att skriva ny sakral orgelmusik? Eller, har allt kunskapande, allt teoretiserande och allt större välmåga i folkhemmet kommit dem att tappa gnistan?

Waldemar Åhlén.

K S V Kyrklig skrud och prydnad 1952

Det kyrkliga konstskapandet har 1952 som under de närmast föregående åren i huvudsak koncentrerats på kyrkorestaureringar och nytillskott av kyrkliga textilier. I samband med att kyrkorummen restaureras få dock utövande konstnärer inom måleri och skulptur tillfälle till nyskapande. Så har under det gångna året skett på några håll. Bland de kyrkor, som under året åter tagits i bruk efter en genomgripande restaureringsprocess bör i första hand nämnas Gustaf Adolfskyrkan i Borås, där en ny muralmålning och en helt ny altarutsmyckning i träskulptur tillförts det förnyade och förskönade kyrkorummet. Märkligt är, att altar-

skulpturen som väsentligt moment i figurframställningen rör sig med klassiskt-kyrkliga symboler, vilket eljest gärna avvisas av de utövande konstnärerna såsom något onödigt traditionellt och som ett hinder i deras fria skapande. I Borås har resultatet blivit ypperligt.

En restaurering kan mången gång också ha sitt stora historiskt-antikvariska intresse. Att påträffa förut okända grundmurar eller finna stavkyrkoplankor eller avtäcka förut överkalkade målningar utgör välkända inslag i den senaste mansålderns många restaureringsföretag i svenska bygder. Vid renoveringsarbetet i Ekerö kyrka i Stockholms stift gjordes under året en upptäckt, som möjliggjorde en datering av kyrkans äldsta del till 1100-talet. Detta innebär också att ett nytt ljus faller över sockenindelningen i Mälardalen närmast Stockholm under det äldsta skedet av Upplands kyrkohistoria. En annan restaureringsuppgift av riksomfattande intresse, Uppsala domkyrkas återställande i värdigt skick, har under året varit föremål för debatt i pressen utan att man ännu kan skönja några fullt klara linjer för den angelägna uppgiften. För en restaurering av Västerås domkyrka pågå för närvarande förarbeten.

I samband med kyrkokonferensen i Hannover hade en utställning av kyrkoarkitektur och kyrklig konst anordnats. Här visades också ett antal bilder av nyare svenska kyrkor och svensk sakralikonst från de senaste årtiondena. Utställningen hade sitt stora intresse också för vårt land, då den gav en uppfattning om hur man arbetar för att ersätta förlorade kyrkobyggnader med nya och restaurerar bombskadade helgedomar. Men den aktualiserade även ett problem, som vi härhemma just nu ställas inför, och det gäller uppförande av nya kyrkorum i tätorter och ytterområden till de stora städerna. Problemet gäller icke endast Stor-Stockholm, där citybildning och massutflyttning till nyanlagda bostadsområden ställa den kyrkliga själavården inför allvarliga svårigheter, utan även alla de nya tätorter, som växa fram på långt avstånd från de gamla sockenkyrkorna. Här vänta stora uppgifter på sin lösning icke endast av kyrkan utan även av arkitekter och utövande konstnärer. Arbetet på att få fram lämpliga typer för nya kyrkorum för dessa områden har också bedrivits under det gångna året och kommer att intensifieras under 1953.

Intresset för studium av kyrkor och kyrkorum har icke avmattats. Från flera håll kommer det in uppgifter om att studieresor företagas av föreningar och bildningsintresserade grupper till historiskt eller konstnärligt viktiga kyrkor, och de av Stockholms Stifts Bildningsförbund anordnade kurserna "Lär känna din kyrka" ha under året tilldragit sig stort intresse och samlat ovanligt många deltagare.

Kyrkoberskrivningar utkomma också i rask följd. Serien Upplands Kyrkor har fått flera tillskott. Strax före 1952 års början utkom Erik Lundbergs stora verk Arkitekturens Formspråk, Del II. Den yngre antiken. Den praktfulla volymen har under året varit föremål för flera anmäl-

ningar i pressen. Ur den kristna konstens synpunkt är arbetet av stort intresse, då de äldsta kristna kyrkotyperna här bli insatta i sitt arkitektoniska och kulturhistoriska sammanhang och ett sällsynt rikt bildmaterial meddelas i form av planer, rekonstruktionsskisser och fotografier av den kristna arkitekturen i hela det hellenistisk-romerska kulturområdet fram till mitten av 500-talet. I samlingsverket *Kyrkans Liturgi* har Axel Rappe publicerat en intresseväckande studie över "Det liturgiska rummet". Den icke så omfattande artikeln ger ypperliga synpunkter på kyrkorummet och dess karaktär. Här har en fin kännare av kyrkans byggnadskonst och en initierad liturgiker fört pennan. Artikeln ger ett utmärkt exempel på vad som kan avvinnas ämnet liturgi och konst, när båda dessa moment beaktas och kyrkorummet betraktas ur gudstjänstlivets synpunkt. Ett värdefullt arbete om våra domkyrkor har Ragnhild Boström mot årets slut framlagt.

Till sist må erinras om det omfattande och betydande arbete, som den riksomfattande föreningen för Kristlig konst bedriver. Genom vandringsutställningar och sammankomster verkar föreningen för kännedomen om den kristna konsten, och genom ett högst givande samarbete mellan präster och utövande konstnärer har redan en ny grund börjat läggas för ett sakralt konstskapande till fromma för vår kyrka.

Lidingö i januari 1953.

Ragnar Stenberg.

Det gammaltestamentliga förföljelsemotivet i uppländsk miljö.

Bland tämligen prosaiska handlingar i samlingen E V:133:1 (Tierp) i Uppsala domkapitels arkiv har en intressant och särpräglad dikt med starkt religiöst motiv insmugit sig. I rubriken lämnas en del upplysningar om författaren och visan. Den lyder: "Een ny wisa componerat aff migh från mitt fängzle Vpsala slott, kan siungas såsom Wivalius wissa nemblig: Warer nu glad mina fiender all dett går nu allt effter er wilia, Aff mitt fängzle den 4 augustj 1666." Författaren har inte utsatt sitt namn under denna lilla introduktion, men själva visan bildar akrostikon på namnet Lars Rafwalson Falk. Han säger själv i den vers som har begynnelsebokstaven N (sista bokstaven i namnet Rafwalson): "Nu ändas mitt nampn som wart bekant, vthj Swerigis så många / alrig trodde iag då för sanning än de skole så gånga." Dikten avslutas med det latinska finis och en devis likaledes på latin.

Specialisterna på uppländsk personhistoria från stormaktstiden ha ej

lyckats identifiera denne Falk. Bibliotekarien Gustaf Holmgren i Uppsala har sedan länge sökt spåra honom men förgäves. Det kanske dock inte är en alltför djärv gissning att antaga, att författaren är en soldat — av vad grad må vara osagt — som av någon förseelse blivit kastad i fängelse på Uppsala slott. I en av de sista stroferna av visan, där diktaren bjuder farväl till sina kamrater, står det nämligen: "Alle soldater j gemeen rätt huar och een, biuder iag margelunda..." Han har i den föregående versen tagit avsked av sin släkt, och om man följer den vanliga gången i "farvälvisor", så faller det sig naturligt, att Falk först säger sitt "adieu" till blodsförvanterna och sedan i följande vers till sina vapenbröder.

Falk har tydligen fått åtnjuta någon slags skolbildning, lärt sig skriva och använda ett och annat latinskt ord. Han stavar dock rätt illa — även efter 1600-talets sätt att se. Någon överdängare i versskrivningskonsten är han inte heller. Dikten intresserar inte av formella skäl utan av innehållets lidelsefullhet. Under fängelsetiden har han börjat grubbla över livets vedervärdigheter och över fienders och ovänners ondskas. Han har i denna folkvisebetonade dikt sammanfattat sina tankar över detta ämne.

Lars Wivallius är Falks litterära förebild. I dennes mycket sjungna visa "Warer nu glad mina fiender all" är det ju också en fängslad man, som får komma till tals. (H. Schück, Lars Wivallius, hans liv och dikter. Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet 13, 1893—95).

När Falk skrev sin visa den 4 augusti, hade han suttit i fängsligt förvar en fjorton dagar eller så. I tredje strofen lämnar han nämligen upplysningen, att fienderna "rätt j julij" överföllu honom med list och låto bortröva honom. Denna korta tid i Uppsala slotts fångtorn har tydligen varit mer än tillräckligt för Falk. Stroferna välla fram med en tung häftighet, och orden framslungas med en lidelse, som låter oss ana hat. Eftersom visan med all säkerhet är skriven under ett affekterat själstillstånd, saknar den i viss mån klarhet och reda. Det är svårt att få någon egentlig föreställning om vad Falk egentligen har gjort sig skyldig till, och varför hans fiender kunnat få honom satt i Uppsala fängelse.

Det verkar som om Falk i hastigt mod skulle ha fällt något oförsiktigt omdöme om någon. Majestätsbrott? Hans obetänksamma ord har blivit honom till fall. Detta kommer tydligt fram vid flera tillfällen. "Alrij hade iag trod, att desse ord, skulle så högt verteras, som de effter mig, så och mitt lijff wilia nu practicera." Han kunde aldrig ana, att hans ord skulle skada någon människa, men genom fienders list har hans tal blivit orsaken till att han hamnat i fängelse. "Alrig hadhe iag tänkt medh mina ordh någors ähra förkränkia." För den förmenta ärekränkningens skull låto ovännerna den tunga olyckan drabba Falk. "Låte mig aff wredenes natur / innan mur / fängzlat grijpa, och fångha / allena för ett ord heller tu måste lijda twånga." Han uppmanar sina soldatkamrater, att de

inte skulle låta locka sig att begagna sin tunga till fåfänglighet. Den snabba tungan kan med vädrets hastighet komma själva döden åstad. "Lika som vädret snart / medh een faart / blåås ofuanfrån een sijda, så och tine tungors art / kan till dödhen bringa och wijka."

Orsaken till Falks lidande var enligt hans eget omdöme ytterst ringa och obetydlig. I varje fall stod fängelsestraffet inte i proportion till förseelsen. Falk väntade på sin dom, troligen på själva döden. I dikten talas det mycket om att döden väntar dess skapare. Dödsängesten ligger över honom som en mara, som han förgäves söker att göra sig kvitt. Han lider orättvist dessa kval. Han är säker på, bergfast övertygad om sin oskuld, och det gör inte ängesten mindre. Han vill inte dö. Han är full av lust att leva och önskar ytterligare tid på denna jord. Han hycklar inte någon hinsideslängtan, som han inte kan känna. Han är sannolikt en ung människa, som anser sig ha livet framför sig med alla dess möjligheter och dess lockande spänning. Hans bekännelse griper genom sin uppriktighet och sin mänsklighet. Det är inte ofta som livslusten får komma till tals i den andliga visan på ett sådant friskt och naturligt sätt som här. Den medeltida mystiken med starka inslag av nyplatonisk "Gelassenheits"-stämning har oändligt många fler tillfällen att göra sig hörd i 1600-talets religiösa diktning.

"För sanningh är mig okiärt, från denne werlden skilias, den iag vthj bästa tidh ny vprunden som een lijlia." Falk använder en del poetiska uttryck, som inte blott har biblisk anknytning utan även har hemortsrätt inom folkvisan. Det bästa och mest typiska exemplet talar romantiskt om fågeln i lunden, morgonstund och om kvistar och träd. "Rätt som een fogel i lund / om morgonstund / spelar på trää och quistar . . ."

Tanken på döden släpper inte diktaren. "Wore mig kiärt i wärlden här än någon tidh få lefua." Han ville mer än gärna taga tillbaka sina olycksdigra ord, om han blott därigenom kunde få behålla livet. "Mina fåfenga ord med hogsta och fart will jag platt öfuergifua." Han hade dock inte mycket hopp, om att han skulle bliva benådad. Skulle han dö, ville han bliva avrättad så fort som möjligt och beder därför, att hans motståndare skulle skynda sig med att föra honom till avrättsplatsen. "Så beder iag dem all / som willia mitt fall / låte mig ej länge tuinga, vthan före mig bort / till denna ort / som iag aff wärlden skall skilias." Hans sång måste snart tystna, ty hans "hiertans klang är nu beladd medh dödzens bojor tunga". Fängelsetiden, vid diktens tillkomst blott en fjorton dagar, var och skulle bli en lång väntan på det fruktansvärda, som ovännerna kunde åstadkomma genom sin ondska.

Falk hade trots sin pessimism och sin tärande bitterhet kvar förtröstan på Gud. Gud skulle hjälpa honom och frälsa honom från ovänners hand. Redan i inledningsstrofen finna vi temat. Fienden begär en orättfärdig handling mot författaren, men Gud, som är rättvis och nådig mot de

sina, frälsar från allt ont. "Lida moste iag pijn för rijnga tijng / och i fängzle att sittaa / Gudh hielper mig wist / från theras list / de hafua ter aff ingen nytta."

Den gudomliga hjälpen och frälsningen skulle om inte förr komma i den stund, då han led dödens pina. Samma dag, som han skulle avrättas, komme att bliva en triumfens dag för honom trots den skymfliga döden. Han tröstade sig vid detta hopp. "Om samma dag / wist hoppas iag / min siäl till himbla fara / från denne jämmerdaal / möde och qual / till glädie och ängleskara." Denna förhoppning om himmelsk glädje bottnade i tron på Gud och på hans förmåga att frälsa syndare och skänka syndernas förlåtelse. Diktens sista vers formar sig till en bön om att Gud måtte komma till den fångne. "Kom Gudh min tröst, glädie och frögd, min högsta skatt och croona / som medh tin dödh / mig aff nödh / och mina synder försånatt."

I skildringen av själens himmelsfärd och den väntande saligheten använder sig författaren av kända motiv från uppbyggelselitteraturen. Att lämna jämmerdalen för att förenas med de heliga änglar är onekligen en biblisk och nytestamentlig föreställning. Motivet finns givetvis i otaliga dödsberedelsepsalmer, böner i dödens närhet och predikningar, där de eviga tingen ställas fram för själarna till tröst. I 1600-tals litteraturen möter detta tal mycket ofta, och att Falk helt spontant tillgriper det kan säkerligen förklaras av att han hört och läst åtskilliga gånger om flykten från jämmerdalen och hemkomsten till änglarnas värld.

Temat om fiendens till synes stora övermakt och triumf över den fördelade och Guds frälsande hand återfinnes som bekant i ett vida större och mera betydelsefullt sammanhang än i en fånges klagovisa från mitten av 1600-talet i stormaktstidens Sverige. I åtskilliga av Psaltarens psalmer är detta det genomgående temat. Det svenska 1600-talets höga uppskattning av psaltarpsalmerna ha satt många och djupa spår i fromhetslivet. I dess litterära dokument kunna ett nära nog oöverskådligt material framdragas. Här må räcka med att hänvisa till Psaltarens givna plats i tidens mest anlitade andaktsböcker, manualerna och klenodierna.

Lindquist, som företagit en inventering av bibelcitaten i stormaktstidens bönböcker, har kunnat konstatera, att Psaltaren är den ojämförligt flitigast använda bibelboken. (D. Lindquist, Studier i den svenska andaktslitteraturen under stormaktstidevarvet. Stockholm tr. i Uppsala 1939, s. 304 f.).

I den religiösa och hymniska diktningen framstod Psaltaren av lättförklarliga och lättförståeliga skäl som en av de allra främsta inspirationskällorna och fyndgruvorna. Förföljda och ångestfyllda människosjälar funno tröst och hjälp i de urgamla böneorden. Den stränga biblicism, som var förhärskande, medförde dock, att även hämndtanken slog rot i den svenska parafrasdiktningen och ropet om fiendens straff och tillintet-

görelse återgives bokstavstroget i psalmer och andliga visor, som hämtat stoff från "den lilla Bibeln." Det är en fullt riktig psalmhistorisk iakttagelse, som biskop Gezelius gör, när han i biskopskollegiet under granskningen av 1694 års psalmbok, fäller omdömet, att äldre psalmförfattare inte så noga följt förlagans bokstavslydelse, när de diktat parafrafer över psaltarpsalmer. (B. Wahlström, Studier över tillkomsten av 1695 års psalmbok, Akad. avh. Uppsala 1951, s. 191.). Gezelius uppträdde gentemot majoriteten som förespråkare för en friare uppfattning av psalmens förhållande till den gammaltestamentliga förlagan. Han lyckades dock inte vinna gehör för sin åsikt.

Den ovan relaterade händelsen från den biskopliga psalmgranskningen kan sägas vara ett gott exempel på den allmänast omfattade åsikten om bundenheten vid Psaltarboken. Denna inställning bidrog att stärka och bevara den gammaltestamentliga hämndtanken i många av de svenska psalmerna både de som författats med tanke på mer eller mindre officiella psalmböcker och de som diktats av någon särskild mer personlig anledning såsom Falks här aktuella visa.

Om Psaltarens stora betydelse för svensk diktning se bl. a. E. Wrangel, Davids Psaltare i svensk kyrkosång. (Tidskrift för teologi 1891 och 1893). Wahlström, a. a., 81 ff.

Fängelsevisan från Uppsala slott är inte på något sätt parafraferad över en psaltarpsalm eller enskilt böneord ur Psaltaren. Falks situation var onekligen så särpräglad, att det individuella draget blir det avgörande. Men under diktens ord skälver samma förtrytelse över de "wäldiges" framfart och orättvisa, som är kännetecknande för Psaltarens " förföljelsepsalmer " och de kyrkvisor, som stå i direkt eller indirekt beroende av Psaltaren. De "wäldige" är en ofta brukad term för att beteckna fiender och ovänner. Den förfördelade är den ensamme, arme och oskyddade. Ibland är han också främlingen. Falk är inte oberoende av de samtida svenska psalmböckernas material.

Åbopsalmboken, som är en god källa för kunskapen om psalmstoffet från mitten av 1600-talet, får lämna bidrag till en kort skissering av förföljelsemotivet i svensk diktning.

Om de onda fiendernas stora makt och välde får man en god föreställning i parafrasen över den tredje psalmen (v. 1). "O Herre hwadh en mächtig hopp / Fiender sigh vphäfw / Moot migh medh dödstrugh och stoor roop / Min siäl til at bedröfw . . ." Av psaltarpsalmen 37 finns det inte mindre än tre olika parafraseringar, som ha den gemensamma rubriken "Tröst emoot the gudfruchtigas förtryck och mongahanda fiender." Det är möjligt, att en och annan uppfattat de i psalmerna omnämnda fienderna som församlingens och den enskilda själens fiender såsom synd, död och djävul. Nära till hands låg även att identifiera fienderna med aktuella kyrkopolitiska sådana som papister och kalvinister, turkar

och vederdöpare. Men troligen tolkades de allra flesta förföljelsepsalmerna individuellt, så att sångaren, läsaren eller bedjaren intog den förfördelade oskuldens plats och lät fienderna vara de egna ovännerna och motståndarna.

Ett mycket drastiskt exempel på detta finns i volymen E 5 (Väddö) i Uppsala domkapitels arkiv. En Guds ords förkunnare hade nämligen använt sig av en av de ovannämnda parafraserna över psaltarpsalmen 37 för att offentligen giva uttryck åt sin harm över sina fiender, en inspektör och en magister. Han skulle enligt sina vedersakare med alltför påfallande ivrighet ha sjungit versen: "Vthrotas moste alle the / Som argheet och onsko driifwa / Men the som effter Herran see / Skola i landet blifwa / Snarlige kommer then ondas fall / At han hädan förswinna skal / Eij skal tu honom meer finna."

För att ingen skulle undgå att förstå psalmens fromma önskan, blev samma psalm sjungen ännu en gång nämligen efter predikan. "Låt thet icke förtryta tigh / Om the än finnes marge / Som i alt ondt beflijta sikh / Och äre sin nästa arge / Som gräs och höö skola the fulsnart / Affhuggas och wisna medh en fart / Tin tröst skal Gudh doch wara." Det förelåg ingen tvekan om att psalmen var menad som en bön mot den processande inspektören och hans vän magistern. Det var nämligen brudpar i kyrkan och vid dylika tillfällen brukade givetvis inte sjungas någon förföljelsepsalm utan i stället "Säll är den man som fructar Gud."

Ett klassiskt exempel på kyrkopsalmens förmåga att måla de väldigas raseri och ondska är den tredje versen av "Vthan Herren faller oss til / När fienden moot oss strijda." "The rasa fast och träda fram här / Som the oss wille upäta / Til mord står alt the ras begär / Slijkt är ju Gudh förgäta / Som haffzens wågor bulra och slå / Så ock the effter wårt lijff stå / Ther sikh Gudh öfwer förbarme." Denna vers skulle lämpligen ha kunnat sättas som ingångsspråk till Falks visa, liksom tredje versen av tröstvisan i motgång "Sorgen för glädien går / Gemeent hwart åhr från åhr" skulle ha varit en lämplig avslutning. Den summerar samman huvudbeståndsdelarna i den upsaliensiska fångvisan. "Gör tigh stadigh ther emoot / När tu hafwer förstådt / At owennen tigh gnager / Och går effter tin skada / Gud kan then list wäl stilla / Och tigh medh frögd vpfylla."

Gudsförtröstan och glädje i Gud är i de flesta fall slutackordet i förföljelsepsalmerna. Så är det också, som vi ovan sett, i Falks visa. Dess författare deklarerar sin vilja att leva vidare, men han böjer sig för Guds vilja och anser inte den jordiska glädjen vara förmer än den himmelska. Den enkla visan förtäljer för oss om stora ting, en människas seger över sig själv.

Bengt Wahlström.

Liturgi och television

En levande och ansvarskännande Kyrka bör vara den första att i sin tjänst taga de nya uppfinningar, som tekniken skänker och som kunna vara till gagn för evangelii förkunnelse. Den konservatism, som utmärker Kyrkan och som hon med rätta är stolt över, får ingalunda hindra henne att här vara hur modern som helst.

Den senmedeltida Kyrkan var icke sen att taga till vara boktryckarkonsten och göra den till ett kraftigt vapen för sig. Inkunablernas stora flertal utgöres av liturgiska tryck, uppbyggelselitteratur och teologiska skrifter. Vad som icke på den tiden fick tjäna Kyrkan var obetydligt.

I senare tid ha två uppfinningar av betydelse för förkunnelsen allmänt kommit i bruk: filmen och radion. Den senare har i hög grad blivit till gagn för Kyrkans förkunnelse på samma gång som den i synnerhet bland protestanter med deras ensidiga åhörareinställning blivit till förfång för gemenskapslivet i församlingarna. Filmen ställde sig många religiösa riktningar avvisande emot. Den lade världens barn omedelbart beslag på och därmed fick den en viss bannlysningens stämpel på sig. Att filmen icke i tillräckligt hög grad blivit beaktad och utnyttjad för kyrkliga ändamål torde vara erkänt och det bör nog tagas som ett exempel på en viss förestelning och livlöshet i kyrkosamfunden.

Den uppfinning, som i framtiden kommer att bli av ännu större betydelse än dessa, som kommer att i sig förena de nyssnämndas företräden är televisionen, i Sverige f. n. endast på experimentstadiet, i England och framför allt i USA redan en faktor att räkna med. Inom en snar framtid måste man emellertid räkna med den första svenska gudstjänsten utsänd per television och det är på tiden att vi tänker över de möjligheter som givas och krav som ställas på oss genom televisionen.

Först måste man påpeka, att vissa gudstjänsttyper, som i vissa samfund äro dominerande, och som i radio gå mycket bra, i television knappast vinna någon framgång. Jag tänker på de rena predikogudstjänsterna med psalmsång och kanske körsång, aftonsången eller studiegudstjänsten eller vissa protestantiska samfunds fattigare former. I radio kunde dessa gudstjänster stundom vara till sin fördel, ja bättre än i gudstjänstlokalen, man slapp se dess torftighet och man slapp se predikanten, åtminstone stundom en vinning.

I televisionen komma andra gudstjänstformer bättre till sin rätt. I radio blir en svensk högmässa icke rätt uppfattad. Åtskilliga värden gå förlorade. Än mer gäller detta en romersk eller grekisk mässa. Visserligen kommer sången till sin rätt, men den dominerar på ett otillbörligt vis

över handlingen. I Grekland utsändes söndagligen högmässan från Athens domkyrka på radio. Ritualet, som är så betydelsefullt att se, processionerna, rökelsen, kommunionen etc. förlorar åhöraren. Det samma gäller om en romersk mässa, nämligen om det är fråga om en högtidlig mässa eller biskopsmässa. Eljest har den romerska mässans ensidiga utveckling berövat den karaktären av handling och momenten, som skulle vara betydelsefulla i television, ha i den lästa mässan nästan helt gått förlorade. En praktfull orientalisk mässa eller vesper, en romersk pontifikalmässa eller högtidlig kortjänst ha stora möjligheter att i television bättre låta gudstjänstens egenart framträda.

Vad händer för den svenska gudstjänstens vidkommande? Televisionen kommer för den svenska mässan att betyda ökade möjligheter att vinna förståelse. Handlingen kan framställas på ett nytt vis. Predikan eller körsången och psalmsången, som så lätt kan bli förväxlade med konsertprogram, måste nu dela uppmärksamheten med handlingen vid altaret. Härvidlag får den utgestaltning av mässan, som är rikast, största möjlighet att återskänka balansen åt mässans olika moment. En skön intågsprocession, kanske med flera präster, ljus- och korsbärare gör givetvis ett långt starkare intryck än om en ensam präst i svart kappa kommer till altaret, där han ser ut att inte alls känna sig hemma. Skrudarna komma utan tvivel att giva ökade intrycksmöjligheter åt televisionshögmässan. Inom en snar framtid kan man mera allmänt även använda färgtelevision. Under sådana förhållanden bli de liturgiska färgerna än mer betydelsefulla. Protestanter i Amerika ha funnit sig handicapade i detta stycke och börja nu se sig om efter möjligheter att göra sig gällande även med liturgiska färger i televisionens tidevarv. Den svenska Kyrkan har här en stor fördel att kunna räkna med en levande tradition med skrudar och färger. Det skulle kanske inte skada att genomföra detta mera in i detalj. Högtidligare utformning av textläsningarna skulle kanske inte skada. Därigenom kunde man visa Guds Ord även i yttre måtto vördnad och för församlingen framhäva ordets helgd. Kanske en evangeliiprocession inte skulle skada?

En fråga som i radions tidevarv i Sverige knappast varit diskuterad är utsändandet av den fullständiga mässan i radio.¹ Det torde ha ansetts som självklart att något sådant inte kunde komma ifråga. I såväl grekisk som romersk radio är det självklart att hela mässan sändes ut, och i England har frågan på sistone blivit aktuell och man har försökt därmed. Nattvarden är emellertid en så betydelsefull del av högmässan, det är ju till den förmässan och även predikan är en beredelse, att det synes vara nödvändigt att tänka igenom problemet. I televisionens tidevarv synes det

¹ Sedan ovanstående skrivits har julen 1952 en svensk midnattsmässa (med kommunion) radierats.

bli nödvändigt att låta mässans fullhet komma till uttryck. Vilka andaktsvärden som gå förlorade om televisionsförsamlingen inte får vara med om nattvardshåvornas upphøjelse kanske åtföljd av den spröda klangen av en liten sakramentsklocka — en i Upsala möte som bekant tillåten ordning — eller om andra för en sann evangelisk gudstjänst utmärkande och uppbyggliga moment, kan envar lätt föreställa sig. Oppositionen mot dessa tankar blir givetvis stor. Den i religiösa frågor alltid tröga och konservativa menigheten och även ett stort antal präster komma givetvis att anse det enda rätta vara att förbli vid det som varit. Man kan inte utsända en fullständig högmässa med Nattvard i radio eller television för så har det inte varit sedan Radiotjänst började. Andra komma givetvis att anse det vara profanerande att utsända det allraheligaste. Dessutom säger man att det skulle bli för långt. Det senare går emellertid med klokhet i psalmval m. m. att lätt arrangera. Ofta kan kommunionen om flera präster utdela sakramentet ganska snart avslutas. Man kan ock tänka sig att i nödfall gudstjänstens utsändande avslutas med prästernas kommunion och det första duklaget.

Radions gudstjänster ha varit till stor hjälp för evangelii förkunnelse. Ofta ha de emellertid varit till förfång för församlinglivet, det har varit så mycket bekvämare att sitta hemma än gå till Kyrkan i synnerhet om vädret är skvättigt. Kanske har radion också bidragit till avtrubbandet av känslan för gudstjänstlivets helgd. Icke sällan har väl gudstjänsten blivit taffelmusik till en sen söndagsfrukost eller har man med ett halvt öra lyssnat till morgonbönen medan rakvattnet kokat upp. Kommer televisionen att ha samma för och nackdelar som radion i detta stycke? Jag tror att den kommer att medföra flera fördelar. Först kräver den större koncentration. För det andra kan den genom att framställa handlingsmomentets betydelse hjälpa till en ökad förståelse för gudstjänstens innebörd och sålunda föra människorna åter till församlingens gemenskap. Härvidlag blir det av betydelse att låta handlingen framträda kanske mer än vad fallet är i nutidens svenska gudstjänst. Jag har redan antytt några saker, som inte äro så vanliga nu. Det rikare ritualet med flera präster, diakon och subdiakon och varför inte korgossar med — barnen skola väl också få göra sin insats i gudstjänsten, de äro kristna likaväl som de äldre — kunde i televisionens tidevarv bli uppskattat. Nattvarden borde än klarare låta ett moment, som nu är undanskymt, komma till synes. Det är offertoriet. Detta är en hela församlingens handling. Där skulle bröd och vin frambäras till altaret. Vi skulle kunna ha någon offergång där församlingen på ett bord vid altaret lade sin kollekt eller sina gåvor in natura. På så vis kommer gudstjänstens natur klarare till uttryck, på så vis kommer för televisionsförsamlingen en predikan i handling att givas, som tvingar till eftertanke: är min plats åskådarens? Skall jag sitta i min fätölj och avnjuta gudstjänstens skönhet? Är inte min plats i Kyrkan,

där jag kan med tunga och ceremonier deltaga i mässan, där jag kan fram-bära mig själv som ett levande, heligt och Gud välbehagligt offer, där jag kan mottaga försoningens hemlighet vid altarrunden?

Televisionen kommer för den svenska Kyrkan att betyda nya möjlig-heter att göra sin gudstjänst levande för vårt folk och den kan para-doxalt nog komma att föra många åter till Kyrkan. Men då fordras, att man frimodigt låter hela högmässan med Herrens Heliga Nattvard i handling och liturgi mäktigare än något annat förkunna och framställa evangeliet och man måste taga till vara alla möjligheter som vår Kyrka så rikt äger att låta symboler och handlingar verka. Det kommer säkert att sitta hårt åt och många visa farbröder komma att känna sig manade att tala och handla emot detta program, men saken själv kommer att oemotståndligt föra televisionsmässan fram till seger.

Eric Segelberg.

Recensioner

Svensk predikan. En samling betraktelser. Redigerad av Hans Åkerhielm. Wablström & Widstrand. 199 sid. Pris kr. 11:—, inb. kr. 16:50.

En samling pärlor vore man frestad att kalla denna predikoantologi, även om inte alla bidragen äro av lika hög skönhetsgrad. Ett undantag måste göras för riksevangelisten Perrys predikan över ämnet 'Det låga livets höga kostnad'. Behöver verkligen en folklig predikan vara så pekoralistisk?

Hans Åkerhielm har stor heder av predikosamlingen som helhet betraktad. Hans uppgift har varit att utse medarbetare, medan dessa själva ha valt sina bidrag.

Det världsliga förlaget, som fått den glädjande idén att utge en liten postilla, hade tänkt sig titeln 'Min bästa predikan', vilket utgivaren av lätt be-

gripliga skäl inte ansåg lämpligt. Kan-ske gör man i vetskapen om denna förkastade boktitel beträffande en del bi-drag den reflektionen, att ännu bättre kan nog den gode predikanten. Så tänker åtminstone anmälaren både om Olle Nystedts och Lewi Pethrus' predik-ningar, som nog kan överträffas av dem själva. Båda verka något tamare än vanligt.

Som lysande redan ur formell synpunkt måste man beteckna bidragen av biskoparna Anderberg och Ysander, domprosten Bolander och direktorn Göte Bergsten. Risker är bara den, att läsaren faller i sådan beundran för predikantens fenomenala skicklighet, att det förträffliga innehållet därigenom något fördunklas. Men för detta kan ändå inte författarna lastas. Inför Ärkebiskop Brilioths magnifika predikan om Uppståndelsens hemlighet kan man inte undertrycka en stillsam

fråga, om verkliga berättelserna om Jesu uppståndelse äro så fulla av mot-sägelser, som predikanten menar, och om inte evangeliernas skildringar äro, om inte 'krasst' så dock nästan mas-sivt påtagliga. Något förvånad blir man även, att Albert Lysander är så försiktig och återhållsam i sin fram-ställning av Kristi närvaro i den He-liga Nattvarden, men kanske är det när allt kommer omkring riktigt att använda små ord när man talar om stora ting. En forcerad förkunnelse av älsklingsämnen förlorar lätt sin ver-kan, åtminstone på den, som gissar innehållet, så snart han sett predikan-stens namn. Möjligen drabbas den käre Gunnar Rosendal i någon mån av det ödet i sin ståtliga predikan om Apost-laämbetet.

För sina upphovsmän var på sitt sätt typiska äro predikningarna av Sven Danell, Axel B. Svensson och Sven Stolpe, vilket i sig självt innehåller ett högt betyg.

Härmed äro de flesta bidragen be-rörda. Predikosamlingen torde vara av-sedd närmast för dem, som inte bru-ka gå i kyrkan, eftersom den utkom-mit på ett icke religiöst förlag. I vil-ken mån de olika förkunnarna lyckats tala till så kallade utomstående, så att de bli inte bara fängslade utan även fångade, är omöjligt att yttra sig om. Man undrar emellertid om inte för det syftet det är mindre nödvändigt med en nästan bländande fyndighet och kvickhet än med en lugn och veder-häftig undervisning och upplysning om väsentliga saker, buren av själv-upplevelse och tro, som alls icke be-höver vara känslom. Ur den syn-punkten frågar sig anmälnaren, om inte det förnämsta bidraget är den kyrk-lige lekmannen, författaren Knut Hagbergs vittnesbörd 'Hur jag ser på Svenska Kyrkan'. Är det inte tidsty-

piskt att det enda personliga vittnes-bördet i egentlig mening kommer från en person, som vunnits för Kristi Kyrka genom den liturgiska rörelsen?

G. A. Danell.

Från advent till domssö-n-dag. Böner och ord för varje dag i kyrkans år. 819 s. Herzogs för-lag, 1952.

Denna bönbok är en akt av vörd-nad och pietet inför minnet av kyrko-herden Teol. Dr. Oscar Krook, död 1949. År 1941 hade han fullbordat sitt uppdrag, att ingiva förslag till re-vision av den svenska evangelieboken, ett förslag som i hög grad blev be-stämmande för den nuvarande evan-geliebokens utformning. Ett särskilt intresse ägnade han åt Den lilla bö-nbok, som tillhör evangelieboken.

Efter Krooks död har detta arbete fullföljts efter de linjer som uppdra-gits, så att bönboken nu omfattar hela kyrkoåret. För varje dags afton och morgon upptages sålunda anvisningar om en psalm ur psalmboken, skriftläs-ning, vilken följer lectionariet, med ett obetydligt undantag, ett "dagens ord", hämtat från skilda författare och tider samt en dagens bön, likaledes hämtad ur klassiska eller mera närliggande käl-lor.

Den som är förtrogen med den lilla bönbokens andakter kommer förvisso att med tacksamhet mottaga denna möjlighet till växling och till berikande av dagens bönetimma. Den som bru-ka tidegården kan också här hämta goda komplement. Inte minst gäller det "dagens ord". Här föreligger en början till ett urval av korta "homilier" vilka av ålder hört med till matutinen, och som borde ge en möjlighet till att

ur äldre predikanter verk framhämta goda utläggningar till undervisning i trons huvudstycken. Varje sådant bidrag till andaktslivets stärkande är att tacksamt mottaga.

Det gäller i högsta grad denna förträffliga bönbok.

A. Adell.

Introductorium theologicum (Saml. o. studier t. Svenska kyrkans historia, 23. Utg. m. inl. av Å. Andréén). Lund 1950. SKD. 10:—.

Å. Andréén: *Nattvarvsberedelsen i reformationstidens svenska kyrkoliv* (Saml. o. studier, 27). Lund 1952. SKD. 24:—.

Introductorium theologicum är titeln på en 78-sidig anonym handskrift i KB. Den innehåller 11 kapitel: om studiet av Bibeln, predikoberedelsen, ordning för predikan, en bröllopspredikan jämte delar av vigselritual, om kyrkotagning, tre avsnitt om sjukbesök, några likpredikningar, om prästens enskilda beredelse före mässan samt om privatbikt. Handskriften är en avskrift av ett äldre original. Doc. Andréén daterar handskriften till 1590-talet och originalet till 1539—40 och lyckas leda i bevis, att dess upphovsman är ingen mindre än Laurentius Petri. Texten kan delvis anses som en tidig förlaga till KO 1571. Analysen av innehållet uppvisar författarens samtida beroende av den medeltida traditionen och orientering i reformatoriskt tänkande och kyrkoskick. En ny skrift av Laurentius Petri är förvisso något av en sensation — ej blott för Laurentius Petri Sällskapet! Man måste lyckönska doc. Andréén ej endast till hans goda väderkorn och stig-

finnarförmåga utan också till hans skarpsinnighet och analytiska skärpa. Inte minst i fråga om dateringen av avskriften och fastställandet av författaridentiteten lägger doc. Andréén i dagen en imponerande metodisk skärpa och historisk lärdom.

Nattvarvsberedelsen i reformationstidens svenska kyrkoliv är en brett upplagd undersökning av skriftermållets teori och praxis samt av förhållandet mellan fasta och nattvardsgång. Förf. analyserar den fornkyrkliga uppfattningen av nattvarden som syndaförlåtelse och finner, att reformationen på denna punkt anknuter till äldre syn, i opposition mot den medeltida biktpraxis med dess krav på dispositio animi, contritio och satisfactio. På reformatoriskt område medförde detta åtskilliga förändringar såväl i liturgin som i den enskilda själavården, i det förra hänseendet bl. a. beträffande syndabekännelse och absolution, i det senare beträffande frågan om bikstens obligatoriska eller fakultativa karaktär. En intressant del av undersökningen ägnas den svenska reformationstidens biktuppfattning, där mot Olaus Petris radikalaré syn står Laurentius Petris och Georg Normans mera förmedlande. Förf. ger en utförlig behandling av den liturgiska stridens roll i detta sammanhang och Uppsala mötes betydelse som inkörsport för den senare ortodoxa bikt-synen.

Avhandlingens andra hälft ägnas åt sambandet mellan fasta och nattvard. Det romerska kravet på dispositio corporis bemötes av reformatorerna kritiskt, i Tyskland liksom i Sverige. Liturgiskt sett kom detta att innebära bl. a., att prima missa försvinner, liksom vissa ceremonier i samband med quadragesimalfastan, t. ex. askvigningen och hungerdukarna. Fastans

ferialmässor och tidegårdens fastehymner bortfaller likaledes. Collectan på Första sönd. i Fastan ersättes av en ny bön, och vespern återföres till sin ursprungliga tid. Den svenska reformationen hävdar efter luthersk förebild sobrietat som det grundläggande fastebegreppet, medan jejunium naturligt anses som något frivilligt och abstinentia ab esu carniuum som något förkastligt. En analys av sjukhusens spisordningar visar, i vilken omfattning denna reformatoriska syn gradvis tränger igenom. Den liturgiska striden innebär på varje punkt en återgång till äldre uppfattning angående fasta och nattvard. Efter Uppsala möte träder mera medvetet de kontinentala synpunkterna fram även i Sverige. Det bör kanske tilläggas, att Andréns framställning ger mycket även utöver avhandlingens huvudtema. Sålunda är bokens liturgihistoriska innehåll mycket fylligt och värdefullt. Undersökningen av t. ex. tidegårdens fastehymner vittnar om en stor förtrogenhet med ett svåröverskådligt handskriftsmaterial. Framställningen är ovanligt innehållsrik även ur bibliografisk synpunkt. Slutligen är bildmaterialet rikligt och valt med synnerlig insikt och kringssyn. Andréns har genom sitt arbete gett ett väsentligt och vägande bidrag till nattvardslivets historia i den svenska reformationskyrkan.

Pebr Edwall.

Den finländska evangeliebokens uppkomst och innehåll. O. Kurvinen, Evangeliumkirjan synty ja sisällys, 132 sidor. Helsingfors 1951.

Teol. doktor Onni Kurvinen har härmed utgivit på finska en historik över

den finländska evangeliebokens tillblivelsehistoria. Han har varit i tillfälle att som stipendiat vistas i Tyskland och har därvid haft tillgång till tyska bibliotek, som han utnyttjat för studium av perikopsystemets uppkomst och de olika traditionerna. Som känt har den finländska evangelie- och boken tre årgångar perikoper med epistlar och evangelier samt dessutom en serie gammaltestamentliga texter, som få användas parallellt med dessa. Den första årgången har Finland medfört som direkt arv från det gamla gemensamma perikopsystemet från tiden före 1809, dock med några smärre avvikelser, av vilka somliga kunna betecknas som finländsk tradition, som via Agricola går tillbaka till Missale Aboense. Den nuvarande evangelieboken är godkänd 1913 av kyrkomötet. Den andra och tredje årgången perikoper godkändes dock redan 1886 men utan kollektböner till dem. Den gammaltestamentliga serien tillkom 1913 och likaså kollektböner också till de två nya årgångarna. Finlands kyrka har dock hållit sig nära sin svenska broderkyrka. Författaren redogör vidare för de nya svenska perikoperna samt för en del nyare strömningar på området. Sist ingår där en värdefull jämförande tabell över den finländska perikopserien i dess relation till de viktigaste medeltida perikopsystemen. Paul Juustens finska evangeliebok av år 1575 får tjäna som brygga över till den svenska serien från reformations-tiden, vilken tyvärr saknas.

Doktor Kurvinen har fått en hel del vetande att rymmas i boken av betydelse också för den allmänna forskningen på området — trots det knappa utrymmet. Han är en grundlig och samvetsgrann forskare.

Olav D. Schalin.

Die Friedhof-Fibel (Kyrkogårdens—abc boken) utgiven av Rudolf Pfister. 160 sidor med 250 figurer, kartonnerad DM 12,50, i halvlinne. Förlag Georg D. W. Callwey, München 1952.

I inledningen till den med sann kärlek till uppgiften skrivna boken säger författaren, den kände arkitekten och chefsredaktören för den ansedda arkitekturtidskriften "Baumeister", Dr. Rudolf Pfister i München, bl. a.:

... "vem är det som får lov att sörja för att det blir bra igen på våra kyrkogårdar? Vi tycker: präster, borgmästare, lärare, häradshövdingar, distriktsbyggmästare och stenhuggare på landet"...

Det föreliggande verkets läsare kommer knappast att värja sig för intrycket att i denna uppräkningsfattas en grupp, den största bland intressenterna: allmänheten.

Abc-boken är försedd med många utvalda exempel på vackra kyrkogårdsanläggningar som läsaren får glädja sig åt — men även på mycket dåliga som skall klargöra för honom skillnaden mellan dessa och de med pietet och sakkunskap genomförda arbetena. Vi alla ha dyraste minnen att sköta på kyrkogårdarna. Vi vet hur känslan om och om igen känner sig pinsamt berörd, om vi vid varje besök av en kär gravplats saknar verklig pietet och förståelse. Och denna plats endast vittnar om de efterlevandes behov av självförhållelse eller dålig smak och de ansvarigas omdömeslöshet och affärs-skicklighet.

Därför angår denna bok oss alla! Därför borde ej blott de anförda grupperna och gravvårdsfirmorna ingående informera sig genom de i boken uppförda goda och oftast röran-

de exempel på gammal gravvårdskonst. Därför borde alla vederbörande ämbetsverk och enskilda personer som har att göra med anläggningen och skötseln av kyrkogårdar inpräglade sig de förutsättningar som bildar grundvalen av deras verksamhet.

Kyrkogårds-abc boken är enkelt skriven och figurerna lätt förståeliga. Även den som endast litet förstår av tyska språket eller överhuvudtaget ingenting alls, kan genom Dr. Pfisters bok bilda sig en uppfattning om, hur en till hjärtat talande gravvård — den må vara än så enkel — eller en värdig kyrkogård måste se ut såsom vår nästas sista viloställe, och hur mycket alltjämt syndas på detta område.

Dr. Pfister har likväl ej inskränkt sig på kyrkogårdars anläggning, deras kultur, läge, inhägnad och byggnader.

Han anför vidare under medverkan av professor *Gustav Albert* goda exempel på gravfält och gravtecken av sten, metall eller trä. Även om inskrifterna, symbolerna och gravteckens prydnader talas och de förklaras i sina verkningar. Trädgårdsmästare hittar grundläggande hänvisningar om den nödvändiga planteringen i en läsvärd uppsats av professor *Alwin Seifert* i kapitlet "Träd, buske och blommor". De med anläggning och förvaltning av kyrkogårdar betrodda personer och ämbetsverken får begagna sig av hans rika erfarenheter, nedlagda i de tre kapitlen:

Betydelse och skötsel av gamla kyrkogårdar och gravtecken,
Kyrkogårdars förvaltning,
Kyrkogårdsordning.

Och slutligen uppvisar bihanget till boken de erforderliga uppgifter om litteratur, organisation och figurer, som är av särskilt värde också för arkitekten och hantverkaren. —

Vi här i Sverige såg på sin tid med

stort intresse på H. Grässels skogskyrkogård vid München. Det torde ej vara någon tillfällighet att här igen en känd münchen-arkitekt, Rudolf Pfister, ägnar öm omsorg åt samma område som representeras för oss genom två av våra största arkitekter. Det var E. G. Asplund och Sigurd Lewerentz som skapade tillsammans den i hela världen kända skogskyrkogården i Enskede, den sistnämnde konstnären ensamt den enastående begravningsplatsen i Malmö.

*Arkitekt BDA Alfons Anker,
Stockholm.*

Sigurd Pira: Om helgonkulten i Linköpings stift. Med särskild hänsyn till södra Östergötland och norra Småland. Svenska Kyrkans Diakonistyrelses bokförlag, Stockholm (tr. i Lund) 1952. Pris kr. 18:—.

Om helgonkulten i våra nordiska grannländer ha redan sammanfattande framställningar publicerats. Den som en gång griper sig an med en undersökning av samma ämne vad gäller den medeltida Uppsala kyrkoprovins, kommer att få ett omfångsrikt, ännu så länge svärbemästrat och till större delen obearbetat stoff att röra sig med. Hittills föreligga en rad arbeten över begränsade områden, de viktigaste Gustaf Lindbergs *Die schwedischen Missalien des Mittelalters*, Aarno Maliniemi *Der Heiligenkalender Finnlands* och *De Sancto Henrico* samt Toni Schmidts serie av publikationer och undersökningar.

Under en lång följd av åt utgav landsfiskalen Sigurd Pira en rad skrifter över äldre kultur-, kyrko- och liturgihistoria. Att Piras mest omfat-

tande verk nu kunnat utgivas posthumt, är en honnör för en lekmans insatser på och stora kärlek till dessa viktiga områden av den andliga odlingens historia. Materialet från det väldiga medeltida Linköpings stift är rikhaltigt och genom författarens stora inlevelse i epoken bildar det intressanta verket en god slutpunkt för hans lärda samlarmödor.

I första kap. söker förf. utreda olika faktorer, som spelat in på helgonkulten i stiftet alltifrån missionstiden och de första biskoparnas tid. Med all rätt drages ej för stora slutsatser beträffande dessa första perioder. De kyrkliga strömningarna ha korsat och följt på varandra: England, Tyskland, Danmark och Frankrike ha haft stort inflytande men mycket av det material som förmedlades, är allmänkyrkligt och i viss mån silades det utpräglat nationella då bort. Betr. vissa kulturer torde ålder och ursprung vara mer komplicerade än vad nu utsäges. Barbara uppges ha kommit in samtidigt med Katarina av Alexandria och Margareta bland de österländska helgon, som infördes under korstågstidevarvet (sid. 24 f. Jfr en motstridig uppgift att Barbarakulten förmedlats genom handeln på Rhenområdet, sid. 39). I själva verket är Barbara åtminstone 150 år senare i stiftet än Katarina av Alexandria. Sigfrid och Eskil sägas vara föga kända före medeltidens slut (sid. 18). Men de äro dock förtecknade i praktiskt taget alla helgonländer alltsedan mitten av 1300-talet. — Inflytandet från ordnarna är ofta mera karakteristiskt. Vi böra f. ö. minnas, att intet annat svenskt stift kunde räkna så många ordensanläggningar som just Linköpings. Cistercienserna medförde ej så många egna helgon och spelade alltså ej så stor roll i detta avseende. Däremot introducerade tig-

garordnarna en rad betydelsefulla fester. Birgittinernas stora intresse för den heliga familjen och för de nordiska helgonen satte djupa spår i det medeltida fromhetslivet. Förf. framhåller, att viktiga impulser förmedlades genom prästernas utlandsresor, pilgrimsfärderna och gillena. Av biskoparna vid medeltidens slut var det eg. Henrik Tidemansson och Hans Brask, som ägnade kulten något större intresse. Båda gingo till eftervärlden genom sitt arbete på kodifierandet av liturgin i *Breviarium Lincopense* (BL) och *Manuale Lincopense*.

I andra kapitlet avtryckes kalendariet i BL och ett birgittinerkalendarium. Helgonlängden i dessa samt i litania jämföras och kommenteras. Tyvärr har förf. här ej gått till primärkällorna utan av allt att döma baserar han sin framställning på tidigare undersökningar. Följden har blivit, att Piras arbete nu drabbas av samma begränsningar som Lindbergs: det är i stort sett endast den utgående medeltidens helgonlängder, som behandlas — utvecklingen, liturgins historia i stiftet kommer ej fram. Av dragkampen mellan olika traditioner i stiftet synes därför ganska litet hos Pira. Vidare utnyttjas hos båda författarna knappast alla traditionerna i Västerås och i Skara stift, lättast tillgängliga i *Breviarium Arosiense* (BA) och i *Breviarium Scarense* (BSc). Dessa brister framträda på t. ex. sid. 69 ff. Här uppges såsom sammanfattning av kapitlet: "Av helgondagar i Linköpingskalendariet (i BL) upptagas emellertid flera, som förekomma i ärkestiftet Uppsala men icke i andra kalendarier i vårt land. Dessa dagar äro för Paulus eremiten (10/1), Hilarius och Remigius (13/1), Emerentiana (23/1), Julianus (27/1), Ansgar (4/2), Antonius abbot (13/6) och

Marcus påve (7/10), dock att Paulus eremit och Ansgar förekomma i birgittinernas kalender." — Hålla vi oss t. o. m. enbart till trycken, ingår i själva verket Paulus eremiten i BA, Hilarius och Remigius i BA:s proprium, enbart Hilarius i BSc, Emerentiana i BA, Julianus i BA den 26/1, Ansgar i BA och BSc, Antonius i BA.

På liknande vis förhåller det sig med förf:s uppgift, att vissa helgondagar skulle i vårt land uteslutande förekomma i BL. Albinus (1/3) finns faktiskt i BA och Wenzeslav (28/9) i alla Åbo-källor. (sid. 34). Av de fester, som BL och birgittinsk tradition skulle vara ensamma om, upptages Alexius (17/7) i BSc och Marcellus (4/9) i BA.

Om förf. utnyttjat de talrika källorna i manuskript före slutet av 1400-talet i större utsträckning, hade som antytts helgonkulternas *utveckling* kunnat skildras. Med en sådan bakgrund hade många misstag undvikits. Juliana (16/2) och Gallus (16/10) sägas nu finnas endast i birgittinsk tradition och förf. förmodar t. o. m., att de införts genom klosterfolk från något annat birgittinerkloster. I själva verket är Juliana en vanlig festdag i stiftets sekulära traditioner under 1300- och början av 1400-talet och för Gallus finnas likaledes ett flertal tidiga belägg. Gallus saknas f. ö. ej i alla svenska stift (sid. 70) utan förekommer i Vallentunakalendariet. Att stiftets relikfest 4/8 ej skulle finnas i BL måste väl vara en felskrivning. Förf. anför (sid. 75 ff.) en förteckning över 70 helgon, som på något sätt "spårats i stiftet men icke upptagas i Linköpings eller birgittinernas kalendarier." Faktum är, att åtminstone 21 av dessa 70 återfinnas i skilda kalendarier från stiftet, däribland flera i det tryckta i BL.

Kap. 3 utgöres av ett register över kyrkor, kapell m. m. invigda åt helgon, samt över relikier, gillen och marknader. Registret är upprättat nästan utslutande på grundval av några äldre arbeten från 1700- och 1800-talen jämte Almquists verk om Den civila lokalförvaltningen. Originalkällorna kunde här ha mera att upplysa om. En analys av de talrika donationshandlingarna etc. i diplomatierna ger en betydligt riktigare bild. Vad t. ex. kor och prebenden i Linköpings domkyrka beträffar, ville rec. komplettera förf:s uppgifter genom att följa åtminstone 11 av de nämnda institutionerna längre bakåt i tiden, i ett fall över 100 år, eller i övrigt förse dem med riktigare uppgifter.

Bokens huvuddel är förteckningen i kap. 4 över helgon, nämnda i kyrkliga eller världsliga urkunder och förekommande i den kyrkliga konsten. Detta är en omfattande och värdefull sammanställning av stort intresse. I något fall frågar man sig, om förf. verkligen övervunnit alla de svårigheter, som ofta föreligga vid identifieringen av helgonbilder. Arbetet avslutas så med avtryck av kalendarierna i BL, KB cod. A 80 och A 97 (nov.—dec.) samt med en vacker och instruktiv serie helgonbilder ur den kyrkliga konsten på 60 sidor. I den rikhaltiga innehållsförteckningen saknas J. Galléns La province de Dacie de l'ordre des Frères Prêcheurs. Där hade uppgiften om Kalmarklostrets grundande kunnat justeras från 1232 till 1243 (sid. 30). Klostret är alltså ej ordens första på Sveriges fastland utan dess fjärde eller femte.

Piras bok är en aktningvärd presentation och dokumenterar ett stort vetande. Att den bär det ofullbordades karaktär, beror väl på omständigheterna. I sitt nuvarande skick präglas

verket alltför mycket av källmaterialets begränsning och av bristen på bearbetning. De värdefullaste är registren i kap. 3 och 4. Arbetets stora betydelse är att den kommande forskningen fått tillgång till ett rikhaltigt och svårsamlat material, vilket dock måste kompletteras och användas med försiktighet.

Sven Helander.

Stiftsstyrelsen i det medeltida Åbo. Jubani Rinne, Turun Tuomiokirkko keskiaikana III, Turun Tuomiokirkko hiippakunnan ballinnon elimenä (=Åbo domkyrka under medeltiden III, Åbo domkyrka som organ för stiftsstyrelsen). Åbo 1952.

En tredje och avslutande (posthum) del av f. d. statsarkeologen J. Rinnes stort anlagda skildring av Åbo-domens historia har härmed sett dagen, utgiven av domkyrkans förvaltningsråd. Dess publicering har övervakats av en kommission bestående av professor E. Juva, statsarkeologen C. A. Nordman och prosten L. Leppä.

Föreliggande del behandlar Åbo stift och dess medeltida omfattning, dess stiftsstyrelse och ekonomi samt relationer till Åbo stad. Inom denna ram rymmes en stor mängd detaljvetande. Materialet har samtidigt varit både rikt och framgångsrikt. Det baserar sig på tidigare publicerade urkundsamlingar och personliga forskningar av professor Rinne. Med djärvhet och rikedom på uppslag har han sammanfogat mosaikbitarna till en helhetsbild. Med sin tillgång till Arkeologiska kommissionens material och sitt omfattande vetande har han främst gett en levande bild av stiftets och försam-

lingarnas så dunkla tidigaste uppkomst, organisation, omfattning, beskattning, helgondyrkan, m. m., biskoparnas, kanikernas och församlingsprästrernas utnämningförhållanden under olika skeden samt deras avlöning. Han låter domkapitelsorganisationen växa fram och påvisar huru kanikernas antal växer samtidigt som den ekonomiska grunden genom utbyggande av prebendeinstitutionen och genom fastighetsförvärv lägges för de olika prelaturererna.

Domkyrkans, klostrens, gillenas m. fl:s fastigheter i Åbo ägnas ett eget kapitel. Sist ges förteckningar över landskyrkornas och domkyrkans gods ute i bygderna, över kyrkornas skyddshelgon och dedicatio-fester samt över domkapitlets ämbetsmän och biskopar.

Forskningen i den finländska kyrkans, och därmed tillika i den svenska kyrkans, medeltida historia har härmed begåvats med ett standardverk. Denna del omfattar 263 sidor och har en del värdefulla illustrationer. Man är tacksam för att den äldrige statsarkeologens rika vetande på detta sätt räddats till eftervärlden.

Olav D. Schalin.

Søren Sørensen: Kirkens liturgi. En Fremstilling med særlig Hensblik på den liturgiske Musik og med Forslag til Salmevalg for hele Kirkeåret. 120 s Munksgaard. Köpenhamn 1952.

Organisten vid Holmens kyrka i Köpenhamn har gjort sina landsmän den tjänsten att göra en kort lärobok i liturgik tänkt som lärobok också vid det kgl. danska Musikkonserveriet. Sørensen bygger på Hellerströms utförligare läroframställningar vad angår den allmänna liturgiska delen och

på Abrahamsens och Widdings liturgiska arbeten vad avser de speciella danska förhållandena. Efter översikter av gudstjänsterna i den äldsta kyrkan, under medeltiden och hos Luther följer en framställning om den danska kyrkans liturgi och dess historia, av stort intresse för en svensk som vill lära känna grannlandets gudstjänstliv nu och den bakomliggande utvecklingen. Det kan här vara nog att påpeka hurusom de danska biskoparna år 1949 utgav en vägledning i den danska folkkyrkans gudstjänstordning med de auktoriserade ritualen. Den är, säger författaren en kodifiering av tidigare usus den bringar intet nytt, men stadfäster blott det allaredan bestående med de tillägg som strömningarna från 1800-talet hade fört med sig. Högmässan är i den danska kyrkan, som hos oss, den egentliga gudstjänsten, och följer i stort vår ordning, utom beträffande själva nattvardsordningen, som stympats på ett hårdhänt sätt.

Någon motsvarighet till vår kyrkas morgon- och aftonbön eller till tidegudstjänsterna finnes icke. Tidebönerna avskaffades genom ett kungl. dekret år 1770, ehuru de då självfallet hade försvunnit ur församlingens medvetande. Gudstjänster på andra tider än högmässans äro i regel förenklade exempel av mässan.

Boken avslutas med ett förslag till psalmval för hela kyrkoåret.

A. Adell.

Några kyrkomusikaliska nyheter under år 1952.

Om man skulle ställa frågan inom vilket område, inom kör- eller orgelmusiken, som den kyrkomusikaliska förnyelsen lämnat de värdefullaste re-

sultaten när det gäller nykomposition, så skulle svaret utan större tvekan bli inom körmusiken. Åtskilligt av vad som producerats av svensk orgelmusik måste betecknas som stereotypa stilövningar i barock med en alltför ensidig betoning av orgelkoralen på bekostnad av de obundna orgelformerna. Låt oss hoppas på en förändring härvidlag! Anmälaren är av den uppfattningen, att lagarna för den musikaliska skönhetens infinnande i stort sett är lika för såväl "profan" som kyrklig tonkonst, varför det inte skulle skada om komponister av kyrkomusik med större iver och grundlighet studerade verk av våra största samtida tonsättare av icke kyrklig musik.

Här skall omnämnas ett antal nordiska orgelverk, utkomna under förra året. "Fantasia ostinata" av Gustaf Carlman (Nordiska Musikförlaget) är värd att hälsas med glädje bara av den anledningen att den icke är historicerande. Kompositionen är uppbyggd kring ett enda tema, som i en av sina gestalter faktiskt har ett visst släktstykke med fugatotemat i andra satsen av Igor Stravinskys Psalmsymfoni. I två block behandlas detta ostinata motiv polyfont och avsnitten omramas och skiljas åt av toccataartat figurverk, även detta med ostinatomotivet som kärna. Satsen är synnerligen "orgelriktig" och klingar fint på instrumentet. Stycket måste betecknas som ett friskt och levande tillskott till svensk orgelmusik i större, obunden form. Rekommenderas!

Att "Toccat och fuga" av Gunnar Thyrestam (N. M.) inte fullt så mycket fångslar uppmärksamheten beror enligt anmälares uppfattning på att tonsättaren en aning för mycket använder sina karaktäristika. Hans benägenhet för kvartharmonik och heltonsmelodik förräder genast hans

identitet för all Sveriges kyrkomusiker. Detta är naturligtvis icke i och för sig någon värdesättning av hans musik, som utan tvivel har vitala kvaliteter, men nog föreligger här en stor risk för upprepningar. Av samme tonsättare har utkommit en liten trevlig koralpartita "Dig skall min själ sitt offer bära", ett lättillgängligt stycke av ringa svårighetsgrad, som väl kan användas som postludium och vid musikandakter. — Carl Gehrman's Musikförlag har utgivit "Ära ske Gud, som från sin tron", koralpartita av Gustaf Bjarnegård på en melodi efter Pers Karin Andersdotter. Den lilla strofen i "dala-gregorianik" har lämnat musikaliskt material till en utmärkt orgelsats, som gärna rekommenderas. Registreringsanvisningarna verkar emellertid vara i kraftigaste laget.

Det är verkligen inte ofta man får se exempel på norsk orgelmusik. På Norsk Musikforlag, Oslo, föreligger nu "To orgelstykker" komponerade In memoriam Per Stenberg av Arnljot Kjeldaa. Styckena bär titlarna Canon och Dobbelt Canon. Tonspråket är helt traditionellt och stämmorna uppträda mycket artigt mot varandra. Det första stycket är vackrast format.

På Norbergs Musikförlag, Västerås, har utgivits en Koralsuite nr 2, "Mitt Hjärte göres mig bange" av dansken Svend Ove Möller. I fem avsnitt behandlas den sköna koralmelodien på ett sätt, som röjer en fin känsla för komposition och äkta orgelstil. Denna musik kan varmt anbefallas. — Något skeptisk ställer sig emellertid anmälaren inför Toccata primi toni av Einar Traerup Sark (Wilh. Hansen). Kompositionen gör på mig intryck av att vara litet för lättvindigt ihopkommen och har dessutom drag som lätt kan verka ytligt effektsökeri.

Behovet av en fullständig utgåva av

Buxtehudes orgelverk ser nu ut att fyllas ordentligt. Två förlag äro för tillfället sysselsatta med samma uppgift. Den första samlade Buxtehude-utgåvan redigerad av Ph. Spitta kom ut på Breitkopf & Härtel 1875—76. Denna har sedan länge varit utgången, och det var därför med glädje man erfor, att Josef Hedar i samband med sin avhandling "Dietrich Buxtehudes Orgelwerke" planerade en fullständig utgivning av dessa verk på Edition Musicalia. Samtidigt annonserar nu Breitkopf & Härtel om en nu upplaga av Spitta-editionen, utgiven av Max Seiffert. För tillfället är det emellertid den Hedarska utgåvan som intresserar oss. Band I har inkommit för anmälan. Det har titeln *Passacaglia, Ciaccona, Canzona, Canzonetta*. Bandet innehåller några tidigare ej publicerade kompositioner, som utgivaren anser sig på goda grunder kunna tillskriva Buxtehude. De föreligga i avskrivna tabulaturer i Lunds Universitetsbibliotek. Att ombesörja en utgåva av detta slag är naturligtvis ett mycket vanskligt företag bara av den anledningen, att man veterligen icke besitter något av verken i autograf, utan är hänvisad till avskrifter. Diskussionen om de olika tolkningarna är och kommer väl att vara mycket livlig. Undertecknad har på några ställen satt frågetecken i kanten i Hedars Band I, men att diskutera dessa inom ramen för en anmälan av detta slag låter sig tyvärr ej göras. Sågas bör till sist, att upplagans typografiska utstyrsel är mycket god. Bandet inledes med en kort musikhistorisk översikt, varpå följer textkritiska kommentarer och slutligen två goda fotografier, ett av en av de nyupptäckta tabulaturerna och ett av fasaden av Buxtehude-orgeln i Helsingörs Mariakyrka. Detta utomordentliga senare fotografi kunde emellertid

gärna ha kompletterats med orgelns disposition.

Till sist följer ett litet urval av vad som publicerats av kyrklig körsång under år 1952. Kyrkosångsförbundet utlyste en pristävlan för att få fram bra motetter. Juryn tilldelade Gunnar Thyrestam 1:sta och 2:dra priserna för motetterna "O Gud, som hörer allas röst" resp. "O, gode Jesu", samt gav 3:dje pris åt Åke Kullnes för hans "Saliga äro de", i första hand avsedd för Alla Helgons Dag. De tre välgjorda körsatserna äro nu utgivna av Nord. Musikförlaget. — Rudolf Norrman har komponerat en Liten Mässa för bl. kör och stråkorkester (N. M.). Tonsättaren har använt den latinska originaltexten. Körsatsen är enkel och bör kunna utföras av de flesta körer. Inom ramen för denna enkelhet lägger man märke till vissa goda musikaliska idéer, men där finnas också kyrkomusikaliska floskler som man känner igen som något slitna. — "Kom, frälsta hjord, och hör det ord" är en liten enkel hymn för Sexagesima av Gunnar Nylander (N. M.). Den verkar övertygande i självklar och ödmjuk enkelhet och rekommenderas gärna. — Nord. Musikf. har även utgivit två hymner av Vald. Söderholm: "Pingsthymn" (text: Ingvar Högman) och "Lova Herren, I hans änglar" (Mikaelidagens introitustext). Anmälaren har haft tillfälle att praktiskt pröva den senare sättningen och den klingar verkligen utmärkt. — "Unga sjunga" heter en samling två- och trestämmiga sånger för barn- eller damkör, utgiven av N. M. och redigerad av Wald. Åhlén. Det urval, som kommit undertecknad tillhanda gör ett mycket fördelaktigt intryck. Där finnas utomordentliga sättningar över klassiska koraler av Gottfrid Berg, Vald. Söderholm, utgivaren m. fl.

Varje ledare av barnkörer bör bekanta sig med materialet. Sångerna kunna även erhållas separat. — Diakonistyrelsen tillhandahåller en annan samling. "I fädrens spår" heter den och utgöres av "enkla körsånger för kyrka, skola och hem", och den är utgiven av Luleå stifts ungdomsförbund. Idén med samlingen är verkligen mycket lofvärd, men musikaliskt är den något ojämn vad kvaliteten beträffar. En något strängare sovring hade kanske varit önskvärd. — För den körledare som vill utföra någonting ståtligt och klangfullt i adventstiden kan omnämnas finländaren Sulo Salonens "Adventsmusik" för bl. kör och orgel, po. 20. (Gehrmans). Musiken är en smula prålig, men bör vara tacksam att utföra.

Ett par utgivningar av gammal körmusik: Heinrich Schütz' "Cantate Domino canticum novum" utgives av Norbergs förlag och Nord. Musikf. giver oss en underbar Buxtehudekantat "Alles, was ihr tut" i svensk version "Allt, vadhelst I gören" av Ingvar Sahlin. För den musikaliska utgivningen svarar Sören Sörensen.

Av förlaget Friedrich Pustet i Regensburg har insänts "Missa Virgo Mater" av G. Kaltenecker. Det har varit mycket intressant att taga del av detta exempel på samtida romersk-katolsk kyrkomusik, och man märker tydligt att förnyelsesträvandena i kyrkomusikaliskt avseende äro gemensamma för de båda konfessionerna. Om tonsättaren saknar anmälares utförligare upplysningar, men mycket kan utan vidare sägas, att han skriver en mycket fin trestämmig a capellasats, som ansluter sig till klassisk körtradition utan att vara direkt arkaiserande.

Lars Edlund.

Hans Cnattingius: Diakonats och venia concionandi i Sverige intill 1800-talets mitt. Diakonistyrelsen 1952. 202 sidor.

Det medeltida diakonatet mötte i reformationen ett ogünstigt öde. Såsom främst knutet till katedralernas gudstjänstliv blev det ett offer för det armod, vari Gustaf Vasa nedtryckte dessa kyrkor.

Det är emellertid av Cnattingii undersökning intressant att se, huruom kyrkomännen trots allt sökte bevara denna tjänst. Spridda ställen i källorna vittna om fortsatta vigningar och om en strävan att inordna diakonatet under det evangeliska prästbegreppet. Ja, under Johan III:s tid skönjes en viss återupplivning. Men vid 1600-talets ingång upphörde diakonatet, tydligen i följd av en mera ortodox åtstramad ämbetstanke. Märkligt nog efterlämnade det dock ett ej oväsentligt arv: ministranttjänsten i Mässan.

I Västerås stift är emellertid belagt ett institut, som senare kom att få ett par decenniers friskt liv under den store — om man så får säga — traditionalistiska nydanaren Johannes Rudbeckius. Här får man nämligen se den etymologiska förbindelsen diaconus-djäkne i en högst faktisk-praktisk funktion. Cnattingius, vår främste Rudbeckiuskännare, kan med skäl gå in på en intressant skildring av hur denne kyrkofader skapade och styrde en ganska stor kår av diakonvigda skolunglingar, som fingo tjäna både som liturger och som biträdande lärare samt öva sig i predikande såväl i gymnasiet och andra skolor som ock ute på landsbygden. Med nöje förnimmer man här andan i vårt sextonhundredtals självständiga och initiativkraftiga episkopalism — säkert det bästa av kyrkoskick.

Men i 1686 års kyrkolag är diakonattet helt okänt — delvis i reaktion mot adelns försök att medelst egna huspräster, ofta s. k. halvpräster, emancipera sig från församlinglivet.

Prästerskapets fortfarande behov av hjälp, särskilt i predikotjänsten, vid vakanser och i tider av prästbrist introducerade nu ett annat lagfäst institut: *venia concionandi*. Cnattingius har plöjt igenom en mäktig räcka protokoll och andra akter för att få stoff till en teckning av hur detta fungerade, på skiftande villkor inom olika stift, med åtskilliga avarter och ständiga bekymmer men ock med påtagliga värden för prästutbildningen. Nu var det studenternas tur att rycka in. Ett grunddrag i *venian* var att det principiellt förbehölls blott åt dem, som skulle bli präster, vadan det flerstädes förbands med formliga teologiska ock bokens gräns vid 1800-talets mitt examina, prov och attester. Därmed är motiverad, ty frågan om kyrklig lekmanpredikan fick ju därefter en ny

brännpunkt i kravet på en mer eller mindre organiserad förkunnelse av lekman, som icke kunde eller ville ifrågakomma till prästämbetet.

Härmed är bokens innehåll antytt blott i största korthet. Den rymmer många andra viktiga forskningsresultat, grundade på sin författares suveräna behärskning av materialet. Inalles kan boken sägas giva en högst värdefull historisk täckning och hemul för det ideal för ett restaurerat diakonat, som i nutiden bör föresväva oss, nämligen ett diakonat, i vilket utom en karitativ linje, som ej på något sätt får underskattas, må kunna inlemmas också en linje för predikan och annan kyrklig tjänst, avsedd för de teologie studerande — ett diakonat, därtill så gestaltat, att bägge linjerna skulle ha ett centralt moment helt gemensamt, det som företecknas av Fornkyrkan och Medeltiden: liturgisk tjänst, enkannerligen i Mässan.

Bo Sture Wiking.

Kyrkosångens Vänner

K. S. V:s centralkommitté har hållit årssammanträde i Stockholm den 8 jan. under biskop Aulén ordförandeskap.

Bland besluten må nämnas, att de redan förra året tilltänkta orgeldagarna i Stockholm skall äga rum och att en ny upplaga av K. S. V:s psalmlista skall tryckas,

att kontakt skall sökas med nordiska och andra kyrkor i o. f. samarbete angående koralfrågan, närmast vad beträffar en omprövning i fråga om dessa koralers rytm, harmoni och form,

att riksantikvarien skall tillskrivas angående den tendens, som understundom gör sig gällande, att placera kyrkans orgel annorstädes än den traditionella och med hänsyn både till orgeln själv, kyrkokör och församling riktiga, nämligen i kyrkans västra kor. Tendenser har nämligen framkommit att placera orgeln i något kyrkans sidokor eller helt enkelt på ett podium,

att vädja till resp. kretsar om förbättrandet av centralkommitténs ekonomiska ställning genom att höja den "urgamla" 50-kronorsårsavgiften till 100 kronor,

att föreslå K. S. F. och S. A. O. K. att gemensamt med K. S. V. göra en framställan till kyrkoförsamlingarna om högre anslag till kyrkörererna,

att man omvalde den sittande styrelsen, nämligen biskop Aulén, ordf., biskop Nygren, v. ordf., komminister Grefberg, sekr., musikdirektör Åberg, bibliotekarie samt domkyrkoorganisten Weman och S:t Jacobsorganisten W. Åhlen.

Stockholm den 8 jan. 1953.

Gabriel Grefberg,
sekreterare.

KYRKOSÅNGENS VÄNNER I ÄRKESTIFTET. Två gånger under året har Ärkestiftets K. S. V. krets kallat till studiedagar omkring ämnet "Tjänsten i Guds hus". Vid båda tillfällena har en ganska stor skara präster och kyrkomusiker deltagit.

Annandag och tredjedag påsk hölls sålunda *studiedagar i Gävle med ett femtiotal deltagare*. Dagarna inleddes med övning av högtidlig aftonbön enligt Mässboken II under ledning av domkyrkoorganisten Henry Weman, varefter följde musikgudstjänst i Heliga Trefaldighets kyrka under medverkan av musikdirektör Gottfrid Berg (orgel), Heliga Trefaldighets kyrk kör och domkyrkokomminister Bernhard Nyrén (predikan). Gudstjänsten avslutades med högtidlig aftonbön. Efter gudstjänsten var samkväm anordnat i S:t Ansgars hus, vid vilket Henry Weman kåserade om "Nutida kyrkosångssträvanden".

Tredjedag påsk inleddes med högtidlig nattvardsgudstjänst i Staffans kyrka. På f. m. deltog prästerna i ett homiletiskt seminarium under ledning

av teol. lic. Krister Stendahl, och organisterna övade liturgiskt orgelspel under ledning av Henry Weman. På e. m. övades liturgisk sång enligt Mässboken I. På kvällen var ett samtal anordnat över ämnet "Mitt gudstjänstideal" med inledning av musikdirektör Allan Haglund och komminister Oscar Solén.

I samband med studiedagarna hölls årsmöte, varvid till v. ordf. nyvaldes domkyrkoadjunkt Öyvind Sjöholm och till sekr. stiftsadjunkt Sture Rolfhamre. Som ordf. kvarstår domkyrkoorganist Henry Weman och som kassör kantor Petrus Lindgren.

Den *andra* studiedagen hölls den 22 oktober i Uppsala. Den inleddes med sjungen sext i Domkyrkan, varefter förste bibliotekarien Harald Heyman i Universitetsbiblioteket demonstrerade liturgiska böcker och kyrkomusikaliska handskrifter. Ett samtal över biskop John Cullbergs herdabrev "Om gudstjänstbruk i svenska kyrkan" samlade 35 deltagare. Inledare var kyrkoherde Emil Perstad och t. f. kyrkoherde Eskil Sjödén. På kvällen de-

monstrerades aktuell julmusik, varefter studiedagen avslutades med musikandakt i Domkyrkan, som med anledning av att den var den femhundra i ordningen fick en särskilt högtidlig prägel med medverkan av Bernhard Sönnnerstedt. Domkyrkokören under Henry Weman utförde därvid bl. a. "Jag är det sanna vinträdet", motett av H. Schütz, och "Ich habe genug", kantat av J. S. Bach.

Enligt beslut 1951 indelades stiftet i 6 mindre områden omfattande 2—5 kontrakt. Till de ansvariga för varje sådant område har utsänts en skrivelse med förslag till lämpliga arbetsformer och samtalsämnen. Det är K. S. V:s förhoppning, att präster och kyrkomusiker inom varje område skall samlas en gång i terminen till uppbyggnad och till dryftande av gemensamma praktiska angelägenheter.

Under sommaren hölls i Domkyrkan musikandakt varje onsdag kväll. Varje sådan andakt avslutades med högtidlig aftonbön. Vid flera tillfällen medverkade den pågående organistkursens elever med sång. Denna gudstjänstform tilldrog sig stort intresse och samlade varje kväll en ansenlig skara människor.

Till inköp av en spinett till Domkyrkan har K. S. V. bidragit med 500:— kronor. Avsikten är att detta instrument skall kunna utlånas till stiftets kyrkor vid konserter.

Vid K. S. V.-dagen i Lund medverkade ordf. Weman med föredrag. Därvarande sekr. Sjöholm deltog som representant för stiftets K. S. V.-krets.

Till stiftets krets är vid årsskiftet anslutna 177 betalande medlemmar.

Uppsala i december 1952.

Sture Rolffhamre,
sekr.

LINKÖPINGS STIFTSKRETS av K. S. V. under år 1952. Styrelsen har utgjorts av följande personer: Biskopen, teol. d:r T. Ysander, ordf., kyrkoherden, teol. d:r A. Adell, vice ordf., komminister Olof Agrell, repr. i Centralkommittén, kantor Henning Novik, sekr. och kassör, samt kontraktsprosten A. Nordin och musikdirektör Lars Edlund.

Styrelsen har sammanträtt den 4 februari.

Till en i samverkan med stiftets organist- och kantorsförening anordnad kyrkomusikalisk kurs i stiftets ungdomsgård i Vårdnäs har anslagits kronor 1.000:—, varjämte komminister Olof Agrell på anmodan av styrelsen åtog sig att leda övningarna i liturgisk sång vid kursen ifråga, vilken pågick under tiden 15—20/6.

Till "Knut Peters minnesfond" har beviljats ett anslag av 500:— kr.

Till tre deltagare i Laurentius Petri-sällskapets studiekonvent i Tylösand har stipendier utgått med 300:— kronor.

För prenumeration å tidskriften "Svenskt Gudstjänstliv" har liksom föregående år anslagits 110:— kronor.

Årsmötet hölls den 25 juni i Ledbergs kyrka. Som inledning utförde musikdirektör Edlund en orgelkonsert på den 100-åriga Nordströmsorgeln. Kyrkoherde Adell höll föredrag över ämnet: "Svenskt och gregorianskt. Historisk återblick från 1500-talets början".

Förhandlingarna leddes av biskop Torsten Ysander och avslutades med kompletorium.

I kollektmedel har kretsen under året bekommit kronor 1.107:42.

Sturefors den 31 december 1952.

Henning Novik,
Stiftskretsens sekreterare.

STRÄNGNÄS STIFTS KYRKO-SÅNGSFÖRBUND VERKSAMHETS-ÅRET 1952. Förbundets verksamhet under år 1952 har väsentligen samlats kring kyrkosångshögtiden Annandag Pingst i Eskilstuna och den ganska omfattande kyrkomusikaliska kurs, som ägde rum i stiftsgården Stjärnholm den 16—19 juni.

Kyrkosångshögtiden i Eskilstuna fick, med hänsyn till att den var den sista, vid vilken H. H. Biskop Gustaf Aulén i egenskap av förbundets ordförande var närvarande och efter vänligheten högtidstalade, en oförgätlig högtidlig och värdig prägel. Ledningen av det rikt sammansatta programmet i övrigt, som omfattade verk för kör à cappella, orkester jämte kör och orkester, var anförtrott de tre förbundsdirigenterna, och på ett mycket förtjänstfullt sätt bidrog musikdirektör Olle Olsson, Frustuna, med orgelsolo. Efter konsertens slut framträdde vice ordf., kyrkoherde Sigurd Håkansson, och riktade i varmhjärtade och gripna ordalag ett tack till biskopen för allt intresse och stimulerande stöd han ägnat kyrkosångsverksamheten i stiftet under de gångna åren. I syfte att särskilt hugfästa denna konsert hade åtgärder vidtagits för programmets upptagande på band, för att sedermera möjliggöra inspelning å grammofonskivor att till biskopen överlämnas som minne av denna högtidsstund.

Den kyrkomusikaliska kursen å Stjärnholm hade vunnit en överraskande stor tillslutning. Ett 50-tal deltagare voro, när kursen tog sin början, samlade å den utomordentligt trivsamma och vackert belägna stiftsgården.

Som föredragshållare medverkade stiftets biskop, domprosten Gösta Lundström och domkyrkokomminister Axel Rappe och kursledare voro musikdirektörerna Harald Göransson,

Jan Pontén och domkyrkoorganisten Rudolf Norrman. Det var ej att missa taga sig på att kursen givit ett rikt utbyte, vilket otvetydigt kom till uttryck i åtskilliga deltagares framställda önskemål om ett snart upprepande av densamma, gärna i en än mer utvidgad form.

Nyköping den 5 december 1952.

Åke Kullnes,
sekreterare.

KYRKOSÅNGENS VÄNNER I SKARA STIFT. Årsmöte hölls i Skara den 3 mars. Räkenskaperna blevo på revisorerernas tillstyrkan godkända. Arbetsprogrammet, som uppgjorts av styrelsen, godkändes. —

Under året ha hållits *kontraktsdagar* i de flesta kontrakt, då präster och organister samlats till övningar i koral-sång och liturgisk sång, föredrag hållits om kyrkosång och församlingsarbete. Musikdir. J. H. Åberg har varit flitigt anlitad som instruktör. I regel ha dessa dagar avslutats med en musikstund i kyrkan och aftonbön. Ett flertal *sånggudstjänster ha hållits i olika delar av stiftet*. Falköping-Skövdekretsen har sjungit i Valtorp och Högstena, Slöta och Åsle kyrkor. Lidköping-Skarakretsen har sjungit i Råda, Levene, Ryda, Otterstads och Ickåsa kyrkor, på Lidköpings lasarett och deltagit i Körförbundets dirigentmöte i Lidköping och därvid tjänstgjort som demonstrationskör. — Vänersborgskören har sjungit i Fridhems och N. Björne kyrkor, på Vänersborgs vårdhem och firat sitt 10-årsjubileum med en konsert i Vänersborgs kyrka. — Dessa sånggudstjänster ha varit välbesökta och i hög grad uppskattade av

församlingarna. *Kollekterna ha varit synnerligen rikliga under det gångna året.* — Liksom under föregående år ha körerna rönt stor gästfrihet i präst-, kantors- och sångarhem. *Den 16 mars* hade Västergötl. Körförbund anordnat en *förbundskonsert* i Skara domkyrka till Ivar Widéens minne. K.S.V.-körens medlemmar deltog.

K.S.V:s styrelse, som omvaldes vid årsmötet, har utgjorts av följande: prosten Sam. Melin, Borås, ordf.; kyrkoherde G. Nordquist, Våring, v. ordf.; komminister C. Th. Ekelöf, Skövde, kassaförvaltare; kyrkoherde E. H. Cederbom, Gullspång, sekr.; kantor A. Lundin, Sälby, komminister B. Fridén, Vänersborg, och musikdir. J. H. Åberg, Skövde, dirigenter samt kyrkoherde H. Andersson, Börstig, och fru Anna Fredin, Vara, ledamöter.

Gullspång den 5 januari 1953.

Erik H. Cederbom.

KYRKOSÅNGENS VÄNNER INOM LUNDS STIFT. Den 12—14 maj 1952 anordnade Sällskapet kyrkomusikdagar i Lund under mottot: "Kyrkomusik och förkunnelse". Till dessa dagar hade stiftskretsen som sina gäster inbjudit K.S.V:s centralstyrelse, representanter för Sveriges Kyrkosångsförbund, Sveriges allmänna organist- och kantorsförening, Svenska Kyrkans diakonistyrelse, K.S.V:s olika stiftskretsar samt för Kyrkosångsförbundets stiftskretsar i de stift, där K.S.V. saknar sådana. Förutom riksorganisationerna voro nio stiftskretsar representerade vid dagarna. Ett hundratal av stiftets präster och kyrkomusiker deltog också.

Dagarna inleddes med högmässa i domkyrkan, varvid domprost Nils Bolander predikade. Följande föredrag hölls: "Kyrkomusik och förkunnelse" av bi-

skop Anders Nygren, "Den liturgiska sången" av kyrkoherde Arthur Adell, "Växelförhållandet mellan protestantisk koral och orgelkoral" av domkyrkokapellmästare Josef Hedar, "Körmusik och gudstjänst" av professor Knud Jepsen, "Koral och andlig visa" av rektor Ingvar Sahlin, "Gregoriansk sång i nutida gudstjänst" av musikdirektör Harald Göransson samt "Orgelmusik och gudstjänst" av professor Emilius Bangert.

Den musikaliska delen av programmet upptog "Koralen i orgelmusiken", en orgelfaeton under medverkan av musikdirektör Carl Bengtsson. Även musikdirektör Lennart Svegelius gav en orgelkonsert. Köbenhavns Drengkor utförde under ledning av Mogens Wøldike och Niels Møller Palestrinas Improperia samt den s. k. Roskildepassionen. Lunds förstärkta domkyrkokör och Malmö Konserthusstiftelses orkester gav Händels oratorium Judas Mackabeus med Josef Hedar som dirigent vid domkyrkans 100:e musikaften.

En av dagarna ägnades huvudsakligen åt diskussion över ämnet "Nya vägar och mål för K.S.V:s kyrkomusikaliska arbete" med direktor Pehr Edwall och domkyrkoorganist Henry Weman som inledare. Deras anföranden återges här.

Direktor Edwall: Personligen tror jag inte, att K.S.V. behöver något nytt mål. K.S.V. har ett mål: att tjäna kyrkomusiken, som en ancilla Domini, en kyrkans och musikens tjänarinna. Den målsättningen står sig.

Men vägar att nå det målet kan och måste skifta från tid till tid, lämpas efter situationen. Det är väl just detta, vi behöver överlägga om: vilka krav den aktuella situationen på kyrkolivets och gudstjänstlivets område ställer på kyrkomusiken och därmed på K.S.V:s arbetsätt.

Låt mig börja med att peka på den i

viss mån nya syn på kyrkan och gudstjänsten, som i växande grad präglar teologi och kyrkoliv. Teologin har med ny energi gripit sig an med kyrkoberppet, frågan om kyrkans väsen och livsformer. Exegetiken har visat kyrkotankens bibliska förankring, dess evangeliska ursprung; enkelt sagt, att kyrkan är en del av evangeliet. Systematiken har inriktat sin uppmärksamhet på kyrkans väsen, dess organiska struktur, dess religiösa kvalitet. Den historiska teologin har gripit sig an med att söka tränga in bakom den järnridå, som skilt 300-talet från senare århundraden, och teckna de äldsta kristna århundradenas kyrkoliv. Den har också lyckats att sprida nytt ljus över urkyrkans gudstjänst, ämbeten och livsytringar. Det är intressant att konstatera, att denna inriktning på kyrka och gudstjänst inte är ett provinsiellt drag i den svenska teologin utan tvärt om är en del av ett internationellt arbete, vetenskapligt och praktiskt, i de mest skilda kyrkor och länder. Det kunde vara skäl att erinra om detta, inte minst med tanke på den stora kyrkonferensen i Lund i augusti. Det material, som redan publicerats inför denna konferens, ger rikliga belägg för den omfattning och grundlighet, som präglar det allmänkyrkliga arbetet med dessa problem.

Kanske det är för tidigt att säga, att man nått fram till någon consensus i vår svenska kyrka beträffande de frågor, som ovan antytts. Men man är på väg mot en viss enhetlighet i bedömningen. Vad t. ex. gäller gudstjänsten, så är den uppfattningen säkerligen allmän, att gudstjänsten är något mer än en vanlig mänsklig sammankomst. Den är ett heligt skeende, ett stycke av Guds egen aktivitet genom Ord och Sakrament. Men i detta skeende är vår mänskliga aktivitet indragen, vid altaret och i kyrkbänken. I och med detta får också guds-

tjänstens gestaltning en ny betydelse. Detaljerna får vikt och mening. Prästens liturgiska aktion, predikan och nattvardsfirandet, böneaktiviteten, mässång och koralsång, de musikaliska elementen i övrigt — alltsammans bildar en helhet, där varje detalj är betydelsefull.

Det är särskilt naturligt, om en sådan syn på gudstjänsten gör sig gällande just i vår kyrka. Vi äger i den svenska mässan en ovansklig klenod. Man kan säga, att den svenska mässan i dess nuvarande gestalt är den renaste mässform, som f. n. existerar — ett ovanligt väl format exempel på den klassiska västerländska mässan, gestaltad i trohet mot både traditionen och de reformatoriska grundprinciperna. Den svenska mässan uttrycker gudstjänstens objektiva och subjektiva sida på ett förunderligt enkelt och skönt sätt. Den är upphöjd och förtrolig. Den är osentimentalt kysk och ändå personlig. Den är tidlös och levande aktuell. Allt detta innebär en stor gåva och en ännu större förpliktelse — främst kanske för prästen och kantorn. De båda har i sina händer en fruktansvärd makt: att stympa, förtränga, förvränga — eller att inom den givna ramen bringa ut mässans uppbyggelsevärden och skönhetsvärden, så att gudstjänsten blommar och lever.

Den praktiska slutsatsen av detta resonemang om gudstjänsten blir alltså den, att kyrkomusikens funktion just som mässmusik behövde inte minst av oss inom K.S.V. på ett nytt sätt begrundas. Vi behövde klart se, att t. ex. körens uppgift måste primärt vara att sjunga mässan, inte sjunga i mässan om hymnen i och för sig är ett värdefullt ornament i gudstjänsten. Men introitus är självklart viktigare, liksom de fasta mässpartierna. Allt detta innebär för kören ett mycket större arbetsprogram, än vad man i regel brukar anse. Det är en åtskilligt svårare uppgift för en kyrkokör att

rätt utföra en unison introitus än en fyrstämmig hymn — och en mycket angelägnare uppgift dessutom. — Eller om vi tänker på orgelspelet i mässan. Visst är det tacknämligt med ett skickligt utfört postludium. Men det är viktigare med fullvärdiga preludier i mässan — exakta, pregnanta, kyrkliga. Och allra viktigast är koralspelet — ett koralspel med svikt och musikalitet, med lyhördhet för korals melodiska linje och särskilt fraseringsens ytterligt intrikata krav.

Jag menar med andra ord, att den svenska mässan som sådan ställer kyrkomusiken och därmed K.S.V. inför ett oerhört omfattande arbetsprogram. Att genomföra det är det huvudsakligaste, när det gäller de nya vägarna för K.S.V:s kyrkomusikaliska verksamhet.

Ja, man kan verkligen här tala om nya vägar. Vi har ju två nya mässböcker nu, både kronologiskt och sakligt sett. Mässboken I är visserligen inte helt gregorianskt präglad, men lejonparten av dess musikmaterial hör hemma inom den gammalkyrkliga musiken, och även det senare materialet har gestaltats till en viss likformighet med de gregorianska partierna. Mässboken II liksom tidegärdens Antifonale är helt och hållet gregorianska till sin struktur.

Detta innebär alltså rent sakligt, att kyrkomusiken i vår kyrka står inför en given ny uppgift: *att tränga djupare in i den gregorianska musikens uttrycksformer än någonsin sedan reformations-årbundradet*. Detta är en gigantisk uppgift, men en lockande. Den har sina alldeles bestämda svårigheter — främst genom att den undervisning, som hittills i allmänhet meddelats åt vårt lands kyrkomusiker, i alltför ringa grad har sysslat med den gammalkyrkliga koralen. Man måste enträget hoppas, att denna betänkliga lucka i utbildningen efterhand kommer att fyllas ut. Men detta

medför i sin tur nya arbetsuppgifter för K.S.V. Det behövs fortbildningskurser för präster och kyrkomusiker, gemensamt var för sig, kring mässböckerna och antifonalet — många kurser och grundliga, verkliga arbetskurser. Jag tror, att de kurserna ofta bör anordnas kontraktvis och inte stiftsvis. Kontraktet växer ju allt mer fram som en kyrklig arbetsenhet, och den mindre arbetsgruppen når merendels snabbare och säkrare resultat än den större.

Personligen tror jag, att en sådan vidgad kursverksamhet kring mässans och tidegärdens musik bör sätta in på ett tidigare stadium. Jag undrar, om inte i universitetsstäderna borde åstadkommas någon sorts kyrkomusikaliska institut, där blivande präster och organister finge en grundläggande och grundlig träning och kunskap i kyrkomusikaliska ting — och i kyrkokunskap och liturgik och andra sådana nyttigheter. Vore det inte en värdig uppgift för K.S.V. att söka främja och ekonomiskt stöda ett sådant arbete?

Sedan måste jag också betona, att präster och kyrkomusiker inte är de enda, som behöver en vidgad kunskap i kyrkomusikaliska ting. Kyrkokörerna är den tredje faktorn, som ingalunda får glömmas bort. Jag är för min del övertygad om att studiecirkelvägen här är en i hög grad framkomlig väg. Vi har ju en hel del kyrkokörer inregistrerade som studiecirkel. Men flertalet är det inte. Det betyder ju inte, att inte de körerna också kan bedriva ett kvalificerat studiearbete och naturligtvis ofta gör det. Men själva studiecirkelformen är en god hjälp för körledare och körmedlemmar — också en ekonomisk hjälp, genom statsbidraget, som kan bli en välkommen utökning av det kanske magra anslaget till notanskaffning och annat sådant. Sveriges kyrkliga studieförbund har ju utgivit några studieplaner för kyrkokörscirkel. Dessa planer

är i ganska flitig användning. En del av dem är bra, en del mindre bra. Men med hjälp av intresserade kyrkomusiker och körledare skall det gå att få fram ännu fler och ännu bättre. Jag vet, att S.K.S. är villigt att här visa det största tillmötesgående. Vad vi framför allt skulle behöva är en grundbok i gregoriansk sång. Peters' bok är utgången från förlaget (Peters: Den gregorianska sången). Hellerströms bok är utmärkt användbar, inom ramen för sin målsättning (Hellerström: Kyrkans traditionella sång), men fråga är väl om vi inte skulle behöva en något utförligare framställning, med exempel valda från de båda mässböckerna och antifonalet. Om K.S.V. kunde hjälpa till att få fram en sådan grundbok, skulle det av många uppfattas som ett bönesvar och en skänk från ovan!

Kunde vi sedan få flera insjuningningar på grammofonskivor av goda kyrkokörer (både polyfon och homofon sång) och en serie orgelskivor, där de gamla svenska orglarna presenterades (och naturligtvis en del nyare också), så vore studietarbetet för präster, organister och kyrkokörer i hög grad underlättat — och dessutom den svenska musikkulturen och musikbildningen avsevärt berikad. Helst skulle det naturligtvis finnas ett stiftsdiskotek för studieändamål. Men det törs jag väl knappast be K.S.V:s stiftskretsar ta upp — åtminstone än.

Nog finns det arbetsuppgifter. Nog finns det nya vägar att beträda. Jag tror, att några av dem leder en bra bit mot målet.

Domkyrkoorganist Weman: Det nyvaknande intresset för liturgien ställer K.S.V. inför vidgade arbetsuppgifter. Arbetet kan bedrivas efter två linjer: *det praktiska arbetets linje*, som för direkt ut i det levande församlingsarbetet, *den teoretiska forskningens linje*,

som på olika områden följer utvecklingen.

I. Den praktiska arbetets linje:

a) Om K.S.V. effektivt skall kunna bedriva sin verksamhet är det nödvändigt att det i varje stift finns en *aktiv K.S.V.:krets*, som med aktgivande på K.S.V:s särskilda möjligheter till samarbete mellan präster och organister-kantorer bereder vägen för livgivande impulser till kyrkokörerna och församlingarna. Uppgifterna äro så många att den liturgiskmusikaliska rörelsen behöver sitt eget, självständiga arbetsorgan, som är K.S.V. (Stiftskretsarnas uppgång i K.S.F. innebär ofta en försvagning av arbetsmöjligheterna: om det viktiga samarbetet med K.S.F., se nedan!).

b) Kretsarna böra organisera inom stiftet självständigt arbetande arbetslag, gärna anslutande sig till kontraktsindelningen (i varje kontrakt bör finnas ett ansvarigt och inspirerande arbetslag, präst och kantor, som tillser att åtminstone ett par gånger om året inom kontraktet något kyrkomusikaliskt ämne blir föremål för samtal eller övning).

c) Kursverksamhet bland präster-organister-kantorer måste bedrivas planmässigt (studiecirklar eller "dagar" av olika slag där den liturgiska sångens teori och praktik tages upp till behandling och övning).

d) En ständigt pågående kursverksamhet bland de blivande prästerna. Särskild uppmärksamhet måste ägnas utbildningen av de blivande prästerna i våra universitetsstäder. Nuvarande arbetstiden för kort (ca 2½ månader för de båda mässböckerna och koralboken!) Återupplivande i någon form av den gamla kortjänsten ("praktarna" borde or-

ganiskt kunna inordnas i ett gudstjänstliv. Vissa uppgifter borde kunna utföras av dem, såsom att svara för matutiner, vesprar, aftonsånger etc.).

e) Kursverksamhet för de blivande organisterna. Detta blir överhängande betydelsefullt sedan fr. o. m. 1953 *kantorerna* skola examineras mera ingående i dirigering (särskilt betyg!) och icke endast i konsten att inöva och leda en hymn utan även att inöva och leda de i mässböckerna förekommande liturgiska melodierna, som skola sjungas av kör och församling (Introitus, Kyrie, Gloria, Sanctus, Agnus Dei, antifoner och psalmtoner etc.).

f) Sambandet mellan K.S.F. och K.S.V. måste stärkas. K.S.V.-linjen måste finnas överallt där K.S.F. arbetar (även vid kyrkosångshögtider och kanske särskilt just då).

Hit hör frågan om körens uppgifter i gudstjänsten: Kören som försångare i gudstjänsten — hymnens placering — hymn under nattvarden — nya former: ex. gradualpsalmen anordnad som växelsång mellan kör och församling.

Körens sammansättning och arbetsformer: blandad kör-ungdomskör-tvästämig kör etc.

II. Den teoretiska linjen.

Våra liturgiska böcker.

a) Koralboken: Frågan om melodiernas gestaltning måste alltid hållas levande (Jmfr "rytmiska koraler", en gammal fråga inom K.S.V., alltså aktuellt).

Harmoniseringen: särskild omsorg bör ägnas det gamla koralbeståndet, som måhända kunde återföras till den originala harmoniseringen.

b) Korallerna och ungdomen: sko-

lornas insatser bör stimuleras och på allt sätt uppmuntras. Här kunde måhända prövas nya former av "rytmisk koralång".

b) Mässböckerna: Deras rätta användning. Enhetlig sångpraxis!

Mässboken II: dess plats, uppgift, dess förhållande till övriga tidegärds-gudstjänster.

d) Orgeln i gudstjänsten: dess användning, dess byggnad och plats (en klar linje efterlyses bland våra orgelbyggare!).

e) Liturgiens väsen. Kyrkomusiken i liturgien.

Hur skall ett sådant arbetsprogram kunna genomföras?

Centralkommittén kvarstår som ett samlande organ men måste göras mera aktiv. Kontakten mellan CK och de *arbetande* stiftskretsarna måste stärkas. CK bör taga flera initiativ och ge impulser åt olika håll, hjälpa till med arbetsprogram, avpassade för stiftens skiftande karaktär och behov.

I Lund och Upsala borde måhända inrättas ständigt verksamma organ, som arbeta teoretiskt och praktiskt. Nödvändigt med ett bättre samarbete mellan teologer och kyrkomusiker.

En tidskrift med en klar linje, vägledande och inspirerande.

Efter inledningsanförandena utspann sig en livlig diskussion varunder bl. a. följande önskemål och yrkanden framställdes. *Kyrkoherde Adell* ansåg att K.S.V:s uppgift borde vara att vara "försångare" för präster och kyrkomusiker. Genom anordnande av konvent med förebildligt gudstjänstliv såväl centralt vid K.S.V:s årssammankomst som stiftsvis skulle ett rikare resultat ifråga om den liturgiska sången kunna uppnås. Orgelrörelsen slog på sin tid igenom just därför att kyrkomusikerna blev i tillfälle att *höra* en rätt dispone-

rad orgel. *Pastor Ragnar Lundell* ansåg att fortbildningskurser, särskilt för lärare, borde anordnas, vilka skulle dels syfta till kyrkomusikalisk vidareorientering, dels avse vederbörandes fostran in i kyrkans fromhetsliv, liturgi och psalmskatt. *Domkyrkokapellmästare Hedar* framhöll, att påtagliga brister funnos i nuvarande kyrkomusikaliska utbildning vid Musikhögskolan, ifråga om den liturgiska sången. Han yrkade, att K.S.V. borde göra en framställning till Musikaliska akademien om stärkande av denna utbildning, ev. genom att frigöra den från övrig utbildning. Mötet beslöt enhälligt hemställa till Centralstyrelsen, att en sådan framställning måtte göras.

Mötet beslöt vidare hemställa hos Centralstyrelsen att framställning till församlingarnas kyrkoråd borde göras med yrkande att tillräckligt stora anslag beviljades för kyrkomusiken, dels till hållande av fasta körer, dels till inköp av notmateriel.

Till den kyrkomusikaliska kurs som hölls i Lund under augusti månad lämnade Sällskapet ett bidrag av 500 kronor.

Lund den 31 december 1952.

Sven Håkan Ohlsson.

GÖTEBORGS STIFTSKRETS. I samband med Prästerskapets sammanträde var en musikafon anordnad i Domkyrkan den 16 sep. 1952. Fritsla kyrkokör under ledning av Kantor Hilding Anderson stod för programmet och utförde Dav. Ps. 121 och två introitus av Runbäck, "Var välkommen Jesu kär", 6-stäm. kör av Hammerschmidt, Sonata och Duett ur "Julkantat" av Lübeck, "O, gode Jesu" av Palestrina, "O kom, Guds Ande god" av Arcadelt samt Dav. Ps. 37 v. 5 av Roman. Mu-

sikdirektör Per Mårtensson satt vid orgeln och spelade även två orgelsoli: Toccata F dur av Buxtehude och två koralförspel av Bach.

En kurs i liturgiska övningar för präster var anordnad i Halmstad i sept. Liknande kurser äro planerade att hållas i Uddevalla och Svenljunga.

Stipendier ha utdelats till 25 kyrkörer. Dessutom har Kyrkosångsförbundet erhållit ett anslag till det allmänna kyrkosångsmöte, som skall hållas i Göteborg vid midsommar 1953.

Göteborg den 2 jan. 1953.

Nils Lindblom,
sekr.

STOCKHOLMS STIFTSKRETS AV K.S.V. Kretsens traditionella studieresa anordnades den 13 juni och ställdes till Södermanlands centrala bygder. Efter ett kortare uppehåll på Sparreholms slott fortsattes färden till Årdala, Helgesta och Hyltinge kyrkor, där Musikdirektör Waldemar Åhlén demonstrerade orglarna och undertecknad ledde studiet av kyrkobyggnaderna. Ett lika ovanligt som intresseväckande inslag i resan utgjorde ett besök på Rockelstads slott, där grevinnan M. von Rosen förevisade de av hennes framlidne make hopbragta samlingarna av etnografica. Kyrkobesöken avslutades med en vesper i Hyltinge kyrka, där en mindre kör, som medföljt på resan, på ett förtjänstfullt sätt svarade för den gregorianska sången och undertecknad tjänstgjorde som liturg. Efter middag på Sparreholm ägde årsmötesförhandlingarna rum. Härvid valdes till kassaförvaltare Musikdirektör Rune Ede efter Doktor Einar Erici, som undanbett sig omval. Om dr. Ericis stora insatser i kretsens arbete erinrade i ett tal Musikdirektör Åhlén, och ett telegram avsändes till dr.

Erici. Övriga styrelseledamöter och funktionärer omvaldes.

Höstsammankomsten den 17 november på Hushållsskolan Margareta bjöd på flera uppskattade inslag. Efter unison sång spelade bröderna David och Waldemar Åhlén fyrhändigt, varefter Musikdirektör David Åhlén i ett föredrag delgav kretsen sina intryck från sommarens nordiska kyrkomusikermöte

i Reykjavik. Detta inslag i sammankomsten var av stort värde, då det också gav en nyttig erinran om att följa det arbete, som på kyrkomusikens område bedrivs i våra nordiska grannländer.

Lidingö i januari 1953.

Enligt uppdrag

Ragnar Stenberg.

ÅRSBERÄTTELSE FÖR LAURENTIUS PETRI SÄLLSKAPET avgiven till årsmötet i Tylösand d. 13. 8. 1952.

Laurentius Petri Sällskapet styrelse har under arbetsåret 1951—1952 utgjorts av kyrkoherden, teol. dr. Arthur Adell, ordförande, kontraktsprosten, teol. dr. Gustaf Adolf Danell, vice ordförande, direktor Pehr Edwall, sekreterare, disponenten Sven-Håkan Ohlsson, skattmästare, samt domkyrkoorganisten Gotthard Arnér.

Styrelsen har under arbetsåret haft två protokollförda sammanträden.

Sällskapets medlemsantal uppgick den 31 december 1951 till 193.

Sällskapets organ, Svenskt Gudstjänstliv, har under året utkommit med två häften.

I urkundserien förberedes utgivandet av häfte nr. 2 av Breviarium Linco-pense med docenten, teol. dr. Bengt Strömberg som utgivare och lektorn, fil. dr. Inge Peters och pastorn Karl Erik Wallin som biträdande utgivare.

Sällskapet har under arbetsåret anordnat sedvanligt studiekonvent, även detta år i Tylösand. Dessutom har Sällskapet medlemmar medverkat i andra kyrkomusikaliska sammankomster.

Knut Peters' Minnesfond uppgår dags dato till kr. 684:—. Medlen inneslå å fondens postgirokonton.

Tylösand den 23 augusti 1952.

Arthur Adell

/ Pehr Edwall.

FRÅN LSP:S STYRELSESAMMANTRÄDE.

Den 7 jan. 1953 sammanträdde LSP:s styrelse i Stockholm. Styrelsens funktionärer omvaldes. Sällskapets medlemsantal pr 31 dec. 1952 uppgick till 170. Styrelsen beslöt att hos Humanistiska fonden ansöka om ett tilläggsanslag för tryckningen av den nu färdigställda delen av Linköpingsbreviariet. Insamlingen till Knut Peters minnesfond uppgick pr 31 dec. 1952 till 1.180:50 kr. Sällskapet planerar en fortbildningskurs den 4—10 augusti för präster och kyrkomusici sommaren 1953 i samverkan med Sveriges kyrkliga studieförbund och beslöt ansöka om bidrag till kursen från Längmanska kulturfonden. Årets studiekonvent skall förläggas till Söderköping i anslutning till den ovan nämnda kursen. Tidskriften Svenskt gudstjänstliv skall under året utkomma med ett nummer.

LAURENTIUS PETRI SÄLLSKAPETS SOMMARKONVENT

ägde rum i Tylösand 19—24 augusti. Det var andra året i följd som konventet s. a. s. hade sitt hem i St. Olofs kyrka, som denna gång kunde göra sig påmind genom sina nyförvärvade klockor. Den vackra klockstapeln på berget måste anses som ett mycket värdefullt tillskott till Tylösands geografiska och andliga profil.

Konventets vardagsprogram dominerades som sig bör av de sjungna tidebönernas fasta rytm, och deras inövande leddes av kyrkoherden, Dr. Arthur Adell, instruktivt och inspirerande som vanligt. Man vill gärna hoppas, att den förtrogenhet med psalmodieringen, som under sakkunnig ledning vinnes under dessa dagar, skall ytterligare växa hos deltagarna under fortsatt dagligt bruk

av tidegården. Så kan dessa konvent skapa surdagen, som sedan skall syra hela degen.

Söndagens fullständiga högmässa är alltid konventens höjdpunkt. Celebrant var nu direktor Pehr Edwall, och sogneprest Dag Monrad-Möller, en av Sällskapets trogna danska gäster, predikade. Under musikdir. Lars Edlunds ledning medverkade konventsdeltagarna vid detta tillfälle även med körsång. Även om konventskören som kyrkokör betraktad bar det tillfälligas prägel, så var det för en kyrkomusiker stimulerande att här på ett självklart sätt få vara med och förverkliga vad som alltid måste vara en kyrkokörs egentliga uppgift: att såsom en del av församlingen levandegöra och gestalta liturgien främst genom det gudstjänstliga handlandet och genom mässans egen musik och därefter genom körsång.

I samband med kompletoret utfördes varje kväll "kleine geistliche Abendmusiken" i den form, som på senare år alltmer vunnit insteg hos oss: enkla koraltbearbetningar av stora mästare med en besättning allt efter förhållandevarande resurser, i detta fall solröster och blockflöjter i skiftande kombinationer eller liten blandad kör eller helt enkelt unison kör med orgel. Vi som arbetar under små musikaliska förhållanden kunde här få många goda uppslag.

Utom konventets huvudorganist, domkyrkoorganist Gotthard Arnér, medverkade vid orgeln organisten Ethan Rosenkilde-Larsen, Helsingør, och musikdirektörerna Lars Edlund och Gudrun Zethelius. Om man söndag efter söndag är bunden vid en orgel, utgör dessa konvent en källa till vederkvickelse och friska impulser genom den möjlighet de bereder att få höra andra spela och genom konfrontationen med inte minst den nyare orgelmusiken,

här förerädd av bl. a. Micheelsen, Distler, Bjarnegård.

Liksom vid det föregående konventet ett speciellt ämne, missionen, stod i förgrunden, så fick också dessa dagar ett enhetligt innehåll genom sin koncentration kring andaktslivet. Detta behandlades i kyrkoherde Adells föredrag "Att bikta", följt av skol- och seminaristsekreteraren, pastor Ragnar Lundells "Att bedja" och kontraktsprosten G. A. Danells "Att meditera". Den senare ledde också deltagarna i meditationer, som ägnades de tre nytestamentliga cantica. Inte minst värdefullt är det att tidegårdens flitigast brukade lovsånger på detta sätt blir föremål för meditation. Därigenom un-

derlätts väsentligt vägen till den betraktande bön, till umgängelse med det himmelska, vartill ett träget bruk av tidegården gärna leder. Med utgångspunkt från kyrkoherde Adells föredrag samlades konventsdeltagarna också till ett givande samtal över den angelägna frågan om biktens förnyelse i vår kyrka.

Fredagens morgonmessa celebrerades av pastor Karl-Erik Wallin, och i söndagens vesper predikade kyrkoherde Hjalmarsson, Västerlösa. Pastor Lundell talade även om Kyrkan och skolan. En av dagarna ägde kransnedläggning och sång rum vid kyrkoherde Knut Peters grav på Söndrums kyrkogård.

G. Zethelius.

Årsavgiften

i Laurentius Petri Sällskapet är från och med år 1953 höjd till 15 kr. vilket medlemmarna behagade beakta. Medlemsavgiften insättes på *Laurentius Petri Sällskapets postgirokonto nr 171372, Box 98, Lund*. Inbetalningskort bifogas. Som organ utgår även detta år Svenskt Gudstjänstliv.

Styrelsen.

Laurentius Petri Sällskapets sommarkonvent

anordnas i Söderköping 4—10 augusti 1953.

Medverkan utlovad av H. H. Biskop Gustaf Aulén (ev.) Lund, kyrkoherde A. Adell, Söderköping, pastor Sven Oscar Berglund, Ersta, rektor Ingvar Sahlin (ev.) Ransäter, komminister Bo-Sture Wiking, Skönberga, domkyrkoorganist G. Arnér, Stockholm, musikdirektörerna Lars Edlund, Tranås, Harald Göransson, Stockholm, domkyrkoorganist H. Weman, Uppsala, organist Finn Viderö, Köpenhamn, och musikdirektör J. H. Åberg, Norrköping.

Anmälan till pastorsämbetet i Söderköping senast den 25 juli.

Årsmötet med sällskapet hålles i Söderköpings S:t Lars kyrka lördagen den 8 augusti kl. 18.

Ordf.

OLOF HAMMARBERG

ORGELBYGGARE

GÖTEBORG V.

Tel. 29 12 60

K. G. BERGHOLTZ & Co

KLOCKGJUTERI

STOCKHOLM 3 TEL. 107 290

KYRKKLOCKOR

ELEKTRISKA

**RINGANLÄGGNINGAR
FÖR KYRKKLOCKOR**

E. A. Setterquist & Son Eftr.

ÖREBRO

**Sveriges äldsta fabrik
för kyrkoorglar**

Tel. fab. 10134. Bost. 18607

Ett exklusivt orgelhäfte:

HIMMELRIKET ÄR NÄRA

Orgelbetraktelser över Gustaf Nordqvists koral till sv. ps. nr 48 av Albert Runbäck (Ingångspreludium), Daniel Olson (Koralpartita), Jacob Nyvall (Koralpartita), Reinhold Andersson (Orgelkoral) och Einar Skagerberg (Fantasi)

Kr. 5:25

NYHET (utkommer i juni):

MARTIN LINDSTRÖM

TVÅ STILLA KORALER

för orgel

- 1) En dunkel örtagård jag vet
- 2) O, min Jesu, dit du gått

Kr. 4:25

CARL GEHRMANS MUSIKFÖRLAG, Stockholm

KORALBOK FÖR SVENSKA KYRKAN

*— den för praktiskt bruk redigerade koralboken
med texten i omedelbar anslutning till noterna!*

... Ty en ståtligare upplaga av vår nya koralbok kan väl knappast tänkas.

N. G. Z. (Kyrkomusikernas Tidning Nr. 6 1940)

... Editionen har kommit till stånd för att tillmötesgå ett i vida kretsar utbrett önskemål om textens underläggande i koralboken. Nordiska Musikförlaget är värt en varm eloge för detta ståtliga bevis på sitt mången gång förut visade intresse för kyrkomusikernas önskemål.

R. F. (Kyrkosångförbundet Nr. 6 1940)

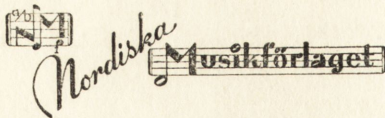
Så vitt jag förstår, ha vi här fått en koralboksedition, så nära idealet, som över huvud taget är möjligt.

W. Å. (Skolmusik Nr. 3 1940)

... Och även om man är aldrig så förtrogen med texten skänker det en känsla av trygghet att ha texten i så gott som omedelbar närhet av noterna. Det har för mig känts som en plikt att säga ett tack till förlaget för det visade intresset.

W. Hasselmo (Kyrkomusikernas Tidning, Nov. 1940)

Two bands. 615 pages. 45 kr. complete

Regeringsg. 35 - Stockholm - Tel. 231115